

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Філологічний факультет
Катедра української мови ім. проф. І. Ковалика

**ДЕРИВАТИ З МОДИФІКАЦІЙНИМ
СЛОВОТВІРНИМ ЗНАЧЕННЯМ У РАННІЙ
ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Магістерська робота
студентки II курсу групи ФЛУМ-21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
денної форми здобуття освіти
Писуляк Ірини Іванівни

Науковий керівник
доц. Кузьма І. Т.

Львів – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДИФІКАЦІЙНИХ ДЕРИВАТИВ	8
1.1. Основні проблеми словотвірної семантики	11
1.2. Словотвірне значення як самостійне лінгвістичне явище.....	14
1.3. Типологія словотвірних значень.....	20
1.4. Похідні словотвірні типи з модифікаційним значенням	22
Висновки до 1 розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. МОДИФІКАЦІЙНІ СЛОВОВІРНІ ТИПИ В РАННІЙ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	30
2.1. Іменники зі значенням збірності	30
2.2. Іменники зі значенням одиничності.....	34
2.3. Іменники зі значенням жіночої статі.....	36
2.4. Іменники зі значенням недорослості.....	38
2.5. Іменники зі значенням суб'єктивної оцінки	39
2.6. Прикметники зі значенням «неповний вияв ознаки»	47
2.7. Прикметники зі значенням «сильний вияв ознаки»	48
2.8. Прислівники зі значенням суб'єктивної оцінки	49
Висновки до 2 розділу.....	52
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	61
ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	69
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Становлення сучасної української літературної мови тісно пов'язане з постаттю Тараса Шевченка. Його творчість стала важливою для закладення її нових норм, подальшого збагачення і вдосконалення.

Творчість Тараса Шевченка стала основою утвердження нової української мови на основі народнорозмовної. Своєю майстерністю письменник перевищив своїх попередників і проклав путь для наступників завдяки вмінню надати літературній мові естетичного впорядкування. Багатство та краса поезії Тараса Шевченка не тільки в різноманітті вжитих лексем, а й у вмілому, доборі необхідного слова, влучному використанні і розкритті його значення. Як зауважують вчені, рідна українська мова стала для письменника засобом одкровення і одухотворення, самоствердження і самоусвідомлення, а це спричинило творення єдиного і неповторного стилю Шевченка.

Головна ознака ідіостилу Шевченка – піднесення розмовної мови до вищих реєстрів. Геніальна простота Шевченкового слова полягає в органічному сплаві народнорозмовної мови з книжними і фольклорними джерелами, що й визначило естетичний канон літературної норми української мови [26, с. 10].

Творчість великого українського поета була об'єктом наукових зацікавлень багатьох дослідників різних епох. Вагомий вклад у дослідження мови Шевченка зробили такі науковці як, І. Франко, В. Ващенко, І. Огієнко, Максим Рильський, П. Тимошенко, І. Білодід, В. Русанівський та ін [26]. Проте й досі існують значні прогалини у висвітленні особливостей мови визначного письменника. Особливої уваги потребує проблема дослідження словотвірних типів мови Шевченка, зокрема модифікаційних словотвірних значень.

У ранній творчості Тараса Шевченка переважає романтизм, найбільш яскраво виявляється піднесений стиль мови, сентиментальність, зацікавлення історичним минулим, але водночас і поступово з'являється правдиве, сатиричне зображення тогочасної дійсності, заклики до змін, до визволення. Одним із

основних джерел мови його поезії стає народна творчість, якій найбільш характерні модифікаційні словотвірні значення.

Визначення словотвірних значень знаходимо в різних працях вітчизняних мовознавців. Усі спроби дефініцій словотвірного значення базуються саме на семантичному співвідношенні між похідним і твірним словом. «Розходження стосується вибору різного ступеня узагальнення чи й різнотипних співвідносних компонентів смислової структури слів, феноменологічного тлумачення словотвірного значення, його онтологічної і гносеологічної сутності» [21, с. 35].

Більшість лінгвістів при визначенні словотвірного значення беруть за основу співвідношення лексичних значень похідного і твірного, проте саме співвідношення, як і те, що є носієм словотвірного значення і які компоненти його формують, трактується по-різному.

І.І. Ковалик трактує словотвірне значення як “узагальнене значення, спільне для певного лексико-семантичного розряду слів, виражене за допомогою певної словотвірної форми” [39, с. 38]. Слушно зауважує Г.О.Винокур, що ніякий афікс сам по собі не має значення, у тому плані, у якому ми говоримо про значення основ [11]. Йому властиве значення лише тою мірою, якою він перетворює значення первинної основи в значення похідної, вносить у значення першої ту чи іншу модифікацію.

Актуальність дослідження. Дослідження словотвірних типів завжди перебуває в полі зору лінгвістів. В мовознавстві наявні праці, присвячені вивченню способів творення, аналізу дериваційних та функціональних аспектів окремих груп похідних слів, яким властиві модифікаційні словотвірні значення. Іменники зі значенням жіночої статі досліджували різні слов'янські вчені: білоруські (Піскун [54], Хацкевич [72]), польські (Золотова [35]), чеські (Нещименко [51]), болгарські (Захаревич [31]) та ін. В українській лінгвістиці є чимало праць, які описують іменники на позначення жіночої статі у різні періоди, зокрема М.П.Брус [6], І.І.Фекета [71], С.П.Семенюк [60]). Іменники з

суфіксами суб'єктивної оцінки вивчали різні мовознавці, такі як І. Ковалик [43], Т. Черторизька [75], К. Городенська [2], Л. Родніна [57], О. Шевчук [77].

Дослідження збірних іменників в мовознавстві згадується в працях К. Городенської [14], А. Загнітка [28], М. Жовтобрюха [64], В. Дегтярьова [24], О. Безпояска [2]. Іменникам на позначення одиничності найчастіше присвячується кілька абзаців у підручниках і граматиках. У своїх працях цю категорію розглядали В. П. Олексенко [52], К. Городенська [13], В. Кравченко [15], Я.В.Закревська [30].

У всіх працях дослідники, в більшій чи в меншій мірі торкаються аналізу похідних з модифікаційним словотвірним значенням. Однак у сучасному українському мовознавстві немає комплексного дослідження модифікаційних словотвірних типів, зокрема в поезії.

Метою нашої роботи є словотвірний аналіз модифікаційних словотвірних типів в творах ранньої творчості Тараса Шевченка. Для досягнення цієї мети ставимо такі конкретні **завдання**:

1. З'ясувати стан вивчення проблеми словотвірного значення.
2. Описати типологію словотвірних значень.
3. Проаналізувати словотвірні типи іменників з модифікаційним значенням.
4. Охарактеризувати засоби реалізації модифікаційного словотвірного значення прикметників.
5. Виявити специфіку творення похідних з модифікаційним значенням прислівників
6. Дослідити спільні словотвірні засоби для вираження словотвірного значення в іменників, прикметників та прислівників.

Об'єктом дослідження є рання творчість Тараса Григоровича Шевченка.

Предметом дослідження є словотвірне втілення і семантичне відображення похідних з модифікаційним словотвірним значенням у ранніх творах Тараса Шевченка.

Методи дослідження. Методика дослідження визначається його метою і завданнями. Вона ґрунтується на таких поширених у мовознавстві методах як описовий, порівняльно-типологічний і компонентний. Основним у роботі є описовий метод дослідження та його основні прийоми: систематизація мовних одиниць, з'ясування особливостей їх будови й функціонування.

Матеріалом для дослідження є 314 дериватів з модифікаційними словотвірними значенням із ранньої творчості Тараса Шевченка.

Джерельну базу становлять твори Тараса Шевченка раннього періоду, такі як:

- балади «Причинна», «Тополя», «Утоплена»;
- вірші: «Думка («Тече вода в синє море...»», «Думка» («Вітре буйний, вітре буйний!»), «Думка» («Тяжко-важко в світі жити...»», «Думка» (Нащо мені чорні брови...»», «На вічну пам'ять Котляревському», «Перебендя», «До Основ'яненка», «Думи мої, думи мої...»», «Н. Маркевичу», «Вітер з гаєм розмовляє...»;
- поеми: «Тарасова ніч», «Катерина», «Іван Підкова», «Гайдамаки», «Маряна-черниця», «Гамалія»

Практичне значення роботи полягає в можливості використання одержаних результатів в навчальному процесі, зокрема при викладанні курсу Дериватології, а також для подальшого словотвірного дослідження мови Тараса Шевченка. Окремі положення можуть бути використані для шкільного курсу української мови

Теоретичне значення роботи полягає в можливості використовувати його результати в подальших розробках проблем словотвірного значення та в детальному, поглибленому лінгвістичному аналізі всієї творчості Т. Шевченка.

Новизна роботи полягає в тому, що дослідження словотвірних типів, зокрема і похідних з модифікаційним значенням, є недостатньо висвітленим в українському та зарубіжному мовознавстві, оскільки нечасто стає предметом розгляду у лінгвістичних працях.

У роботі верше проведено словотвірно-семантичний аналіз 314 дериватів з модифікаційними словотвірними значеннями на матеріалі творів ранньої творчості Тараса Шевченка.

Обсяг і структура роботи. Магістерська робота загальним обсягом 81 сторінка, з них – 61 сторінка основного тексту, складається зі Вступу, двох розділів, Висновків, Списку використаної літератури, який містить 79 позицій, Джерельної бази та Додатків. На початку магістерської роботи знаходиться Зміст.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження» висвітлено теоретичні аспекти, зокрема ми коротко описали основні проблеми словотвірної семантики, охарактеризували словотвірне значення та його типологію, а також виокремили похідні з модифікаційним словотвірним значенням.

У другому розділі «Модифікаційні словотвірні типи в ранній творчості Тараса Шевченка» ми зробили словотвірний аналіз похідних іменників, прикметників і прислівників з модифікаційним значенням.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДИФІКАЦІЙНИХ ДЕРИВАТИВ

У кінці 50-х років ХХ століття дослідження дериватології здійснювались лише у межах морфології або лексикології. Проф. І. Ковалик зазначив: “Одні включають словотвір до складу морфології в широкому розумінні цього слова, інші відносять його до лексикології, хоч, треба гадати, є такі питання словотвору, яких не можна віднести ні до морфології, ні до лексикології, і саме вони являють собою центральні питання вчення про словотворчу будову мови” [43, с. 5]

Лінгвісти шукають нові підходи до вивчення актів утворення лексичних одиниць і приходять до усвідомлення потреби виділення окремого розділу лінгвістики, предметом якого стане словотворення. На кінець 70-х рр. вчення про словотвір остаточно виділилось в окрему галузь лінгвістичних знань, оскільки дериватологія чітко окреслила свій окремий предмет дослідження, тобто окрему проблематику, властиву саме їй, що у своїй сукупності не включалася до складу якоїсь галузі науки.

Нове бачення українського словотвору відобразив у своїх працях професор І.І. Ковалик. Його праця “Вчення про словотвір (Словотворчі частини слова)” [41, с. 78], що побачила світ у 1958 році, стала першим важливим дослідженням принципів розбудови апарату словотвору в українському мовознавстві. І.І. Ковалик намагається побудувати і словотвірну систему. У складі системи словотворчої будови мови вчений виділяв супідрядні частини, “між якими є постійні взаємозв’язки і закономірні співвідношення” [42, с.82]. Такими частинами професор вважав системи словотвору окремих частин мови – словотворчі класи, в межах кожного з яких виділяв величини нижчого порядку – словотворчі категорії, в яких в свою чергу виявляються словотворчі типи. У наступному випуску “Вчення про словотвір: Словотвірна характеристика слова. Відношення вчення про словотвір до інших мовознавчих дисциплін” [42, с.82] було розглянуто всю систему словотворчих ресурсів, визначено роль афіксів,

з'ясовано словотвірну будову слова, критерії визначення продуктивності словотвірного типу, схарактеризовано основні структурні способи словотворення, їх взаємозв'язок та інші важливі питання. В українському мовознавстві І.І. Ковалик також висвітлив проблеми словотвірної синонімії, омонімії, антонімії, встановлення і дефініції комплексних словотвірних одиниць. У своїх працях “Про деякі питання слов'янського іменникового словотвору” [44, с. 194], “Питання слов'янського іменникового словотвору” [43, с.152] професор обґрунтував поняття словотвірного типу, яке стало вихідною одиницею у сучасній словотвірній системі.

У 70-х рр. розпочався активний розвиток українського словотвору, з'явилося багато досліджень, з-поміж яких виділяються праці: Н.Ф. Клименко [38], К.Г. Городенської [2], Л.О. Родніної [57], та ін., результатом чого, врешті, стала узагальнювальна колективна праця, виконана в Інституті мовознавства імені О.О. Потебні, “Словотвір сучасної української літературної мови” [63, с. 5–56]. У ній, поряд із конкретними питаннями словотворення окремих частин мови, з'ясовувалися також і загальні питання, наприклад, щодо понять парадигматики і синтагматики в словотворі, морфотактики і морфонеміки, основних одиниць словотвору, словотвірного значення та його місця в системі смислової структури слова, визначалися поняття позиції, похідності, продуктивності та регулярності в словотворі тощо.

Основоположник української дериватології І.І. Ковалик у своїх дослідженнях сформував теоретичний апарат словотвору та визначив одиниці словотвірної системи мови, способи словотворення, основні тенденції його розвитку в сучасній мові.

Сучасна дериватологія завершила етап свого становлення, виділившись у окрему лінгводисципліну зі своїм специфічним об'єктом вивчення, своєю проблематикою і характерним для неї поняттєвим і термінологічним апаратом, а також сукупністю спеціальних прийомів і методик дослідження словотворчих процесів і їх наслідків. [18]

Об'єктом словотвору є похідні лексичні одиниці, що розглядаються не лише як окремі похідні слова, а як певні категорії слів, що мають спільні формальні і семантичні ознаки. Словотвір визначає такі завдання: вивчення структури похідного слова, його складових частин та різних взаємозв'язків між ними; встановлення принципів розрізнення похідних і непохідних слів; дослідження способів словотворення, виявлення основних закономірностей і тенденцій, що активно діють у словотворчих процесах. Предмет словотвору складають “різнопланові аспекти творення слів відповідно до тих або інших відношень мотивацій між вихідними й похідними одиницями, класифікація похідних слів з ознаками дериваційної структури й словотвірними значеннями в межах відповідних лексико-граматичних слів (частин мови), визначення продуктивності окремих способів і засобів словотвору”, словотвірні засоби, словотвірні моделі, їх типи і гнізда [55, с. 227–228.].

Тривалий час дериватологія розвивалася у руслі формантоцентризму, більша роль у дослідженні словотвірних процесів надавалась форманту. Однак не менш важливим є основоцентричний підхід, пов'язаний із вивченням ролі твірної основи у процесах деривації. На думку В.В. Грещука, перспективи основоцентричної дериватології пов'язані не тільки з вичерпною характеристикою словотвірних парадигм різнотипних класів твірних слів, з'ясуванням причин їх дериваційної поведінки, але й із забезпеченням всебічної характеристики системи словотвору в усій її складності [18, с. 93–103.].

Одним із перспективних напрямків дослідження словотвору є такий, який розглядає словотворення з погляду його ролі у формуванні концептуальної і мовної картини світу. На думку лінгвістів, словотвір завдяки ономасіологічним категоріям своєрідно впорядковує й організовує дійсність, створює відомі стереотипи для найменування реалій, які підводяться під відповідні рубрики семантичних класифікацій, пов'язує новий досвід зі старим, адже словотворчі акти ґрунтуються на вираженні певного типу відношень між величинами, покладеними в основу найменування, і через виражений феномен мотивованості

деривата фіксує, зберігає й передає від покоління до покоління досвід людини, засвідчений внутрішньою формою слова [58, с. 172.]

Думки про тісний зв'язок мислення, свідомості з мовою, зокрема про те, що аналіз мовних одиниць дає змогу реконструювати процес поняттєвого освоєння дійсності, не нові в лінгвістиці. Вони були в центрі уваги ще в представників психологічного напрямку в мовознавстві. Так, О. О. Потебня відзначив: “Внутрішня форма слова є відношенням змісту думки до свідомості; вона показує як представляється людині її власна думка”[56]. Підкреслимо лише, що словотвірна мотивованість похідних слів становить основу їх внутрішньої форми.

1.1. Основні проблеми словотвірної семантики

Довгий період наука про словотвір розвивалась у напрямі аналізу формально-структурних операцій і одиниць, пов'язаних із породженням лексичних одиниць, інвентаризації, систематизації та інтерпретації виявлених компонентів словотвірної структури тощо. [18, с. 520] Змістовий бік словотвірних одиниць, сфера дериваційної семантики значно пізніше стала предметом науково-лінгвістичного опрацювання, тому цілком закономірно, що на сьогодні є розлогі, детальні описи і словотвірних систем окремих мов за способами словотворення із вичерпним описом усіх морфонологічних і морфотактних особливостей, однак з погляду семантики словотворення ще потребує всебічного ґрунтовного вивчення.

Для виділення й усамостійнення семантичної дериватології наявні відповідні передумови. Однією з загальних тенденцій у сучасній лінгвістиці, одним із її головних пріоритетів є всебічне дослідження семантики мовних знаків. Вагомі здобутки лексичної семасіології з її постійною увагою до значення слова від часу становлення як галузі лінгвістики та семантичного синтаксису й морфології, які сформувались упродовж останніх десятиліть, засвідчують необхідність і перспективність вивчення семантики мовних одиниць і категорій різного рівня, спонукають до ґрунтовного опрацювання словотвірної семантики.

Ці здобутки стали наслідком зміни акцентів у лінгвістичних студіях, розробки функціонально-комунікативного аспекту вивчення мови, в якому вузлове місце посідають семантичні одиниці й категорії.

Важливою передумовою формування семантичної дериватології є вагомий напрацювання в ділянці словотвірної семантики [18, с. 520]. Особлива заслуга в опрацюванні теорії словотвірного значення, опису словотвірної системи за словотвірними типами, розрядами, категоріями й класами - комплексними одиницями класифікації, у виявленні яких одну з найважливіших ролей відіграє словотвірна семантика, належить І.І.Ковалику [43, с.152]. Розроблена методика встановлення словотвірних значень і здійснений детальний опис композитних утворень за типами їх словотвірних значень у сучасній українській літературній мові [38, с.251]. Отримані перші обнадійливі результати щодо вивчення закономірностей реалізації словотвірних значень різними структурно-семантичними типами твірних у дериватах [20, с. 206] тощо.

Добрим підґрунтям у розбудові семантичної дериватології є здобутки у дослідженні словотвірної семантики і принципів її опису в богемістиці [25], полоністиці [58], русистиці [68].

Першочерговим завданням семантичної дериватології є виявлення, опис та інвентаризація словотвірних значень різночастиномовних похідних слів. Дослідники словотвору, застосовуючи неоднакові прийоми виявлення й подачі словотвірних значень, вбачають їх у різних величинах, що унеможливорює несуперечливу уніфіковану репрезентацію системи словотвірних значень у нашій мові. Крім того, словотвірні значення різних частин мови описані нерівномірно і неповно.

Словотвірна парадигма як набір семантичних позицій (словотвірних значень), які реалізують у похідних словах певні класи твірних слів, дає змогу глибше, ґрунтовніше й повніше описати словотвірні значення, оскільки вони характеризуються з урахуванням семантикотворчого чинника твірної основи. З цього погляду надзвичайно важливим є визначення для кожної частини мови як

твірної бази, а в її межах - для дрібніших семантико-граматичних груп спектра словотвірних значень, які “обслуговують” окреслені твірні бази [18].

Недостатньо вивчена і роль словотвірного значення як інгредієнта комплексних словотвірних одиниць - словотвірного типу, словотвірного розряду, словотвірної категорії і словотвірного класу. Такі дослідження дають змогу виявити ієрархію семантичних величин у словотворі, більш чітко визначити статус кожної з них.

Специфічною проблемою, яка виходить за межі дериватологічних чи лінгвістичних зацікавлень, є місце словотвірної семантики в її взаємозв'язках із лексичною й граматичною в когнітивних процесах і структурування позамовної дійсності. Семантична дериватологія має з'ясувати, якою мірою словотвірні семантичні категорії включені у процеси мови щодо підготовки річища, яким тече потік людського мислення. Надійним підґрунтям розв'язання цієї проблеми є здобутки в ділянці вивчення ономаціологічних структур, їх лінгвалізації дериваційними засобами [19].

Ще одним важливим і перспективним напрямом дослідження словотвірного значення є роль словотвору у формуванні мовної картини світу. Словотвору належить особлива роль в упорядкуванні й організації пізнаваної дійсності завдяки його семантичним категоріям. У мовній картині світу словотвірні категорії найменш досліджені [19]. Йдеться насамперед про ті концепти, які отримують у мові найменування за допомогою спеціальних словотвірних засобів. Перші результати таких досліджень засвідчують, що словотвір виконує важливу роль у формуванні мовної картини світу, зокрема впорядковує й організовує процеси відображення сегментів навколишньої дійсності, забезпечуючи їх семантичну класифікацію, створює відомі стереотипи для позначення реалій, які підводяться під ту чи іншу рубрику існуючих семантичних класифікацій, допомагає поєднати новий досвід із старим і зберігати досвід людини, зафіксований внутрішньою формою слова, передавати

його від покоління до покоління завдяки вираженому феномену мотивованості похідного слова [58].

Перед семантичною дериватологією стоїть завдання всебічного вивчення словотвірного значення в діяхронії. Здобутки в дослідженні словотвірного значення стосуються передовсім синхронного словотвору. [19] Попри окремі ґрунтовні праці, в яких висвітлюються питання діяхронного словотвору, історія формування й розвитку класів похідних із різними типами словотвірних значень, еволюція способів і засобів їх репрезентації, взаємовідношення, взаємозв'язок і взаємозумовленість словотвірних семантичних категорій в історичній перспективі, конкуренція дериваційних моделей у реалізації словотвірних значень вимагають глибокого комплексного вивчення.

1.2. Словотвірне значення як самостійне лінгвістичне явище

Довгий час словотвірне значення ототожнювалося з лексичним чи граматичним. Уперше на необхідність визначення його як самостійного лінгвістичного явища на початку 60-х років указував І.І.Ковалик [40]. Пізніше проблема словотвірного значення розглядалась у працях багатьох науковців і на сьогодні можна виділити декілька дефініцій цього поняття, а також принципів його дослідження.

Усі спроби дефініцій словотвірного значення базуються саме на семантичному співвідношенні між похідним і твірним словом. «Розходження стосується вибору різного ступеня узагальнення чи й різнотипних співвідносних компонентів смислової структури слів, феноменологічного тлумачення словотвірного значення, його онтологічної і гносеологічної сутності» [21, с. 35].

Більшість лінгвістів при визначенні словотвірного значення беруть за основу співвідношення лексичних значень похідного і твірного, проте саме співвідношення, як і те, що є носієм словотвірного значення і які компоненти його формують, трактується по-різному.

Так, в аплікативній породжувальній граматиці словотвірне значення інтерпретується в межах співвідношення загальнокатегоріальних, частиномовних значень. “При утворенні словотвірних значень головна роль належить категоріальним значенням, - вказує П. А. Соболева. - У найзагальнішому вигляді словотвірні значення треба формулювати як “субстанція, що має відношення до іншої субстанції” , “субстанція, що має відношення до процесу”, “процес, що має відношення до субстанції” ... і т. д.” [65, с. 17].. Як взаємодію загальнокатегоріальних, частиномовних значень пояснює словотвірне значення і В. М. Хохлачова, для якої “значення похідних (словотвірне значення)-явище, зумовлене внутрішнім співвідношенням похідних і твірних як одиниць частин мови” [73, с. 31-32].

У такому тлумаченні словотвірного значення заслуговує на увагу обмежена кількість комбінацій взаємодії частиномовних значень, у межах якої можна класифікувати й описати систему похідних. Разом з тим найвищий ступінь узагальнення співвідносних одиниць - частиномовних значень - призводить до того, що словотвірно значущі семантичні величини можуть не знайти місця в таких описах словотвору. [19]

В основі більшості інтерпретацій словотвірного значення лежить співвідношення лексичних значень похідного і твірного, проте саме співвідношення, як і те, що є носієм словотвірного значення і які компоненти його формують, трактується по-різному. Ще на початку 60-х років Н. А. Янко-Триницька досить аргументовано описала зв'язаність значення словотворчого форманта, хоч сама ця ідея має свою історію.

Так, уже Ф. де Соссюр зауважив, що в мові “значущість цілого визначається його частинами, значущість частин - їх місцем у цілому” і вважав, що найкраще це положення підтверджують факти словотвору Соссюр Ф. [66, с. 160]. Враховуючи зв'язаність семантики словотворчого форманта, Н. А. Янко-

Триницька слушно відзначила, що словотвірне значення створюється сукупністю значень усіх структурних компонентів похідного слова. Це значення властиве словотвірному зразку - різновиду словотвірної моделі, яка характеризується тотожністю форманта і семантики твірної основи [79, с. 83-97]. Словотвірне значення, його формулювання ставиться у пряму залежність від його структурного вираження: “ті значення, які не виражені структурно і не є прямим наслідком семантики твірної основи”, дослідниця вважає супровідними лексичними значеннями [79, с. 83-97]

За визначенням Г.О.Винокура, словотвірне значення міститься в похідній основі і може бути виявлене тільки при зіставленні похідної і твірної основ [11]. Погляд Г.О.Винокура на природу словотвірного значення поділяють у своїх працях І.С.Улуханов [68], О.А.Земська [34], В.В.Лопатін [48], І.І.Ковалик [41], В.В.Грещук [18].

Так, І.С.Улуханов словотвірне значення розуміє як узагальнене значення похідних, яким воно відрізняється від їхніх твірних [68].

О.А. Земська ототожнює словотвірне значення зі значенням похідних слів. Дослідниця вважає, що словотвірне (дериваційне) значення є загальним для похідних певного типу й визначається на основі семантичного співвідношення похідних і твірних [34, с. 184].

Для Г. П. Циганенко словотвірне значення - інтуїтивно встановлювана на певному рівні абстракції пошукувана величина, яку необхідно вивести на основі співвідношення похідного слова з твірним. У плані змісту воно являє собою референтне значення похідного слова (ряду слів), тобто вказівку на відображений у свідомості елемент об'єктивної дійсності, об'єкт (клас об'єктів) назви, а в плані вираження - значення, виражене двочленною структурою деривата [74, с. 8].

У дефініції Р.С.Манучаряна словотвірне значення - це спільна для ряду похідних слів семантична реляція їхніх структурних компонентів, яка базується на співвідношенні цих похідних і їхніх твірних. В.В. Лопатін визначає словотвірне значення як “узагальнене значення, яке виявляється в рамках словотвірного типу й відрізняє всі мотивовані слова певного типу від їхніх мотивуючих” [48, с. 12].

І.І. Ковалик трактує словотвірне значення як “узагальнене значення, спільне для певного лексико-семантичного розряду слів, виражене за допомогою певної словотвірної форми” [39, с. 38].

Як структурний елемент семантики похідного слова, розглядає словотвірне значення А.Д.Зверев. Для нього це також узагальнене лексичне значення ряду похідних, його інваріант; воно ґрунтується на основі співвідношення однотипних похідних до їхніх твірних [33, с. 27].

Подібної точки зору дотримується В.В.Грещук: “Як би не інтерпретувати словотвірне значення, якою б метамовою при цьому не послуговуватись, не можна не бачити, що ті семантичні величини, яким приписується статус словотвірних, є не чим іншим, як узагальненим лексичним значенням ряду слів. Словотвірним значення стає у зв’язку з його відношенням до творення похідних слів, його вираженістю словотвірними структурами [18].

Н. Ф. Клименко у своїй дефініції словотвірного значення виходить із чіткого розмежування його і значення словотворчого афікса. Семантика останнього як інваріантна частина смислової сторони того чи іншого афікса допомагає виявити значення похідного слова, але тільки поєднання її із значенням твірної основи дозволяє говорити про словотвірне значення. Звідси й розуміння словотвірного значення як організованих відповідно до особливої формальної схеми, тобто словотвірної моделі, значень у їх взаємозв’язку [38, с. 26].

Схоже визначення подає Н.А.Янко-Триницька, яка розглядає словотвірне значення як значення словотвірного зразка, найменшої самостійної одиниці системи словотворення, який є різновидом словотвірної моделі і визначається семантикою твірної основи й афіксами. Дослідниця слушно відзначає, що словотвірне значення «створюється сукупністю всіх структурних компонентів похідного слова» [79]

За О.С. Кубряковою, словотвірні значення - це такі «категоріально-ідентифікуючі значення, які утворюються шляхом указівки на відношення одного категоріального значення до іншого. Дослідниця намагається наблизити універсальний опис можливих словотвірних значень до опису реальних словотвірних значень, які існують у словотвірних системах окремих мов. [46, с. 285]

Відповідно до цього формою існування словотвірного значення є структура, яка може відображати конкретний результат взаємодії сполучуваних категорій, з яких одне, головне в ієрархії поєднуваних значень, дає вказівку на ту частину мови, під яку в словотворчому акті підводиться позначуване, а друге, підпорядковане, указує на ту частину мови, з якої безпосередньо було взяте мотивуюче слово і до якої воно саме належить.

На думку І.О. Ширшова, опис словотвірного значення в термінах категоріального значення не з'ясовує істинної картини, не дозволяє виявити специфіку словотвірної семантики, а саме словотвірне значення залишається не визначеним. Власне словотвірне значення, тобто прирощення семантики в словотворчому акті, виявляється в іншій підсистемі словотворення - лексичній деривації, а таке значення в категоріальних термінах описати не вдається. [78, с. 109].

Досить неоднозначною є дефініція словотвірного значення М. Л. Гловінської. Під словотвірним значенням мовознавець розуміє то суму значень

афікса і твірної основи, плюс фразеологічне нарощення, якщо останнє має місце, то тільки словотвірне значення суфікса.

В.І. Максимов трактує словотвірне значення як “загальне значення, яке надають суфікси цілій групі однотипних слів” [49, с. 84-86]. Таким чином словотвірне значення виявляється в похідних словах і є компонентом семантичної структури слова. Але далі В.І.Максимов пише, що “... словотвірне значення властиве не самим похідним, а афіксам, які беруть участь у їх творенні” [49].

Проте, як слушно зауважує Г.О.Винокур, “ніякий афікс сам по собі не має значення, у тому плані, у якому ми говоримо про значення основ. Йому властиве значення лише тою мірою, якою він перетворює значення первинної основи в значення похідної, вносить у значення першої ту чи іншу модифікацію[11].

Таким чином, під словотвірним значенням розуміють різні смислові континууми, які встановлюються на основі співвідношення семантики похідного слова і його твірної, повторюваного в ряді однорідних пар, при цьому діапазон ступеня узагальнення при формулюванні словотвірного значення досить широкий.

Кожен носій мови у своїй мисленнєво-мовленнєвій практиці автоматично послуговується словотвірними значеннями. Це відбувається в тих випадках, коли “слухач, намагаючись осмислити незнайоме - не обов’язково нове утворення, здійснює аналіз його структури.

Словотвірне значення є “лише одним із семантичних компонентів у складній структурі лінгвалізації об’єктивної дійсності, опосередкованої поняттєво-категоріальною структурою мислення” [18, 41]. Ця особливість повинна обов’язково враховуватися при дефініції словотвірного значення, з’ясуванні його сутності.

У нашому розумінні словотвірне значення - це усталена й типізована в мовній свідомості на базі узагальнення регулярно повторюваних відношень між однорідними похідними словами та їх твірними семантична категоріальна величина, складно структурована відповідно до внутрішніх різновидів деривації, із закріпленими за нею мовною практикою словотвірними формами. Словотвірні значення становлять мовні реальності, незважаючи на їх пошукуваність і вивідність. Кожний носій мови стихійно й автоматично послуговується ними, хоч і не усвідомлює цього, подібно до того, як не усвідомлює законів мислення, адже “ми володіємо мовою, але не знаємо її або, в кращому випадку, знаємо лише тією мірою, наскільки вона описана лінгвістичними теоріями” [10, с.73].

Дослідження дериваційних значень ґрунтується на аналізі співвідношень мотивованого і мотивуючого слів. Основу таких співвідношень формують словотвірні процеси, серед яких дериватологи виділяють мутацію, транспозицію та модифікацію. Урахування цих процесів при визначенні словотвірної семантики похідних дає змогу не тільки зрозуміти, у який спосіб слово набуває дериваційного значення, а й головне, - для чого.

1.3. Типологія словотвірних значень

Відповідно до зазначених словотворчих процесів розрізняють мутаційні, транспозиційні та модифікаційні словотвірні значення.

М. Докуліл розумів під транспозицією перехід слова з однієї частини мови в іншу за відсутності зміни лексичного значення, при цьому найбільш переконливим прикладом транспозиції вчений вважав утворення відносних прикметників [25].

В мовознавстві вже давно виокремлена специфіка транспозиції. 76. Баллі відзначав транспозицію міжчастиномовних змін слів з спільним коренем, в яких зберігалось однакове лексичне значення [1, с.143].

Модифікаційний тип характеризується тим, що до змісту похідного слова приєднується додаткова модифікаційна ознака [25].

Модифікація є процесом, відмінним від транспозиції, і являє собою часткову зміну чи уточнення значення вихідного слова. Мутація ж передбачає виникнення абсолютно нового лексичного значення з урахуванням вихідного. Ця теорія отримала розвиток у працях Є. А. Земської [34], В. В. Лопатіна [48], І. С. Улуханова [68].

Незважаючи на те, що існують деякі розбіжності, більшість лінгвістів розуміють під транспозицією зміну часткової приналежності деривату зі збереженням або зміною семантики мотиватора, слова з транспозиційними словотворчими значеннями тотожні у всіх компонентах своєї семантики зі значенням мотивуючого слова і відрізняються лише частиномовною приналежністю .

Є. С. Кубрякова вважає, що при модифікаційному словотворі «відбувається лише часткова зміна чи уточнення семантики вихідного слова» [46] та слова з модифікаційним словотвірним значенням містять у своїй семантиці додаткову мотивуючу (модифікаційну) ознаку. А, мутаційні процеси призводять до значних змін у семантиці деривату і не залежать від його приналежності, називають повністю відмінну ознаку чи дію від того, що названо словом, що мотивує .

У сучасному мовознавстві найменш визначеним є термін «транспозиція», чим і пояснюється множинність наукових підходів до розмежування. Вивчаючи особливості міжкатегоріальної деривації, яка не тягне за собою жодних лексичних наслідків, Є. С. Кубрякова прирівнює її до поняття синтаксичної деривації, що є окремим випадком транспозиції. [46] На її думку, «приклади, що ілюструють у М. Докуліла модифікацію та мутацію є одночасно прикладами явної транспозиції» [46]. Дослідження Є. С. Кубрякової мають когнітивно-лінгвістичну основу, виходячи з цього «механізм транспозиції є такою операцією, при якій нова сутність (нове позначення, нове найменування)

характеризується по її частині. В. А. Косова вважає дане розуміння транспозиції теоретично переконливим та логічно обґрунтованим.

Як зауважують лінгвісти, мутаційна деривація має співвідношення, при яких похідне відрізняється від того, що створюється тим, що означає зовсім інший феномен зовнішньої дійсності. Мутаційний тип призводить до значних змін у семантичній структурі слова і вважається найбільш складним, «оскільки він, на відміну від модифікації та транспозиції, що характеризується як внутрішньокатегоріальними, так і міжкатегоріальними відносинами між твірним і похідним словами.

Отже, поділ словотвірних значень на транспозиційне, мутаційне та модифікаційне є найбільш універсальним.

Транспозиційне – це значення, при якому лексичне значення твірного переходить до похідного, в структурі, якого воно модифікується, ознака похідного пов'язана з категоріальним значенням мотивуючої частини. Транспозиційне значення належить до синтаксичної деривації, тому що змінює тільки частиномовну належність.

Модифікаційне – лексичне значення твірного повністю переходить в похідне. Цей тип особливий, бо семантичне навантаження між твірним і похідним різне, дуже часто з додатковою емоційною оцінкою; зберігається належність до лексико-граматичного розряду.

Мутаційне – словотвірне значення набуває нової категоріальної ознаки чи нового лексико-граматичного розряду, частина мови може змінюватись, а може не змінюватись.

Особливим типом словотвірних значень є синтагматичні словотвірні значення, бо характерні лише для складних дериватів.

1.4. Похідні словотвірні типи з модифікаційним значенням

Останнім часом інтерес науковців спрямований на поглиблене вивчення характеру словотвірних значень похідних, які становлять великий пласт

лексичного складу сучасної української мови. Така зацікавленість словотвірною семантикою дериватів, об'єднаних частиномовною спільністю твірних слів, цілком закономірна, оскільки сприяє створенню типології словотвірних значень.

В мовознавстві наявні праці, присвячені вивченню способів творення, аналізу дериваційних та функціональних аспектів окремих груп похідних слів, яким властиві модифікаційні словотвірні значення, зокрема жіночності (І.І.Фекета [71], С.П.Семенюк [60], М.П.Брус [6]), демінутивності (К.Г.Городенська [2], М.В.Кравченко [15]), тощо.

Серед сучасних мовознавців немає одностайності у визначенні значень, які є модифікаційними.

У “Словотворі сучасної української літературної мови” до них відносять значення жіночності, демінутивності, аугментативності, одиничності, збірності, недорослості, тобто значення, репрезентовані суфіксами [63]. Описано й семантику префіксальних дериватів, але не зазначено, до яких словотвірних значень – мутаційних чи модифікаційних – вони належать.

Автори “Русской грамматики – 80” до модифікаційних зараховують такі значення: жіночності, недорослості, подібності, підлеглості, старшинства, додатковості, побічності, заперечення, протилежності, повторності, першопочатковості, передування, збірності, одиничності, оціночності (зменшуваності, пестливості, збільшеності, згрубілості).

О.І.Моїсєєв, М.І.Капраль [37] схиляються до думки, що значення жіночності є модифікаційно-мутаційним. Окрім того, М.І.Капраль до модифікаційно-мутаційних зараховує й значення недорослості, подібності, рангової залежності на тій підставі, що в парах твірне – похідне зазначених груп слів називають представників різних, але суміжних класів осіб [36, с.105]. До власне модифікаційних дослідник відносить лише значення зменшеності та збільшеності. Воно реалізується “в парах твірне – похідне, які позначають феномени одного роду, тобто один клас осіб” [36].

Натомість З.О.Валюх вважає, що значення “особа жіночої статі щодо особи чоловічої статі, названої твірним іменником” є “типовим словотвірним модифікаційним значенням” [8].

Особливий тип дериваційно-змістового перетворення під назвою “кваліфікація” визначає Л.М.Третьевич у похідних на зразок деревце від дерево. Оскільки, як констатує дослідниця, “у процесі так званого експресивного творення не спостерігається зміни референта, а також зміни категоріальних ознак твірних. У семантиці похідних з’являється лише додаткова кваліфікативна (оцінна) ознака” [67, с.22].

У сучасному мовознавстві поняття “модифікація” тлумачиться як дериваційно-семантична трансформація до рівня часткових категорій, що не викликає, як правило, зміни референтної спрямованості твірних /студент – студентство – “багато студентів”, квасоля – квасолина – “одна горошина квасолі”, вірш – віршик – “невеликий вірш” [63, с.139-124]. Воно запозичене з природничої термінології, де означає видозміну чого-небудь, що характеризується появою у об’єкта нових ознак.

За визначенням І.Г.Милославського [50], під модифікаційною деривацією розуміють таке співвідношення між мотивованим і мотивувальним словами, за якого “похідне лише отримує певне додаткове значення порівняно з твірним. Частиномовна належність твірного й похідного в цьому випадку збігається...” [50, с.363]. Тому модифікаційним є таке значення похідного слова, яке відрізняється від твірного не загальною семантикою, а стилістичними чи іншими відтінками [62, с.118].

У процесі словотвірної модифікації формант лише модифікує значення твірного, доповнює його інформацією, що стосується певних об’єктивних ознак предмета чи їхньої інтенсивності [8, с.76].

Унаслідок модифікації лексичне значення твірного включається в семантичний склад похідного, тобто мотивувальне слово стає семантичним

ядром новотворення. Словотворчий формант лише вносить у семантику деривата додаткові якісно-оцінні або кількісні семи, які не перетворюють, а доповнюють значення вихідної лексеми. При цьому члени словотвірної пари належать не тільки до однієї частини мови, але й до одного лексико-граматичного розряду (істоти – неістоти, власні – загальні), однієї лексико-семантичної групи.

Отже, на нашу думку, модифікаційними словотвірними значеннями іменника є значення одиничності та збірності, жіночої статі, недорослості, з суфіксами суб'єктивної оцінки, до складу яких входять демінутивність і аугментативність.

Прикметники мають велику різноманітність проявів ознаки щодо її інтенсивності, тому цим зумовлена значна кількість модифікаційних словотвірних значень. Засобом творення прикметників з модифікаційним значенням є суфіксація і префіксація. У межах модифікації ознаки, вираженої твірним прикметником, щодо інтенсивності її прояву є словотвірні значення "неповний /слабкий/ вияв ознаки", "сильний вияв ознаки" та "надмірний вияв ознаки".

Дослідження збірних іменників в мовознавстві згадується в працях К. Городенської [13], А. Загнітка [28], М. Жовтобрюха [64], В.Дегтярьова [24], О. Безпояска [2].

Вперше в українському словотворі І. Ковалик [40] розглянув будову одиничних іменників в порівнянні з іншими слов'янськими мовами.

В. П. Олексенко вперше виокремив словотвірну категорію одиничності та подав виразну характеристику суфіксу -ина, зазначаючи, що саме цей суфікс є найбільш характерним для іменників зі значенням одиничності [52].

У своїх монографіях К.Городенська та В.Краченко розглядали творення і функціонування сингулятивів [15]. Також на матеріалах діалектів категорію одиничності досліджувала Я. В. Закревська [30]. Автори «Нарисів з історії

українського словотворення (суфікс-ина)» охарактеризували деривати з суфіксом -ина, через їх лексико-словотвірні групи [4].

Іменники на позначення осіб жіночої статі вперше було розглянуті у працях В. Л. Ломоносова. У ХХ столітті фемінітиви досліджували різні слов'янські вчені: білоруські (Піскун [54], Хацкевич [72]), польські (Золотова [35]), чеські (Нещименко [51]), болгарські (Захаревич [31]) та ін. В українській лінгвістиці є чимало праць, які описують іменники на позначення жіночої статі у різні періоди, зокрема Брус [6], Семенюк [59].

Дослідженням загальних назв жінок вивчав О. О. Потебня [56]. Л. Л. Гумецька розглядала назви прикметникового походження мотивовані назвами чоловіків [17].

Іменники з суфіксами суб'єктивної оцінки вивчали різні мовознавці, такі як І. Ковалик [40], Т. Черторизька [75], К. Городенська [15], Л. Родніна [57], О. Шевчук [77].

У лінгвістичних дослідженнях розрізняють дві протилежних групи суфіксів, а саме суфікси з демінутивним значенням (зменшеність) та суфікси з аугментативним значенням (збільшеність).

Отже, модифікаційне словотвірне значення – це таке значення похідного слова, яке відрізняється від твірного не загальною семантикою, а лише стилістичними чи іншими відтінками.

Утворення дериватів із модифікаційним значенням зумовлене здатністю предметної ознаки виявлятися повністю чи частково, вищою мірою або навпаки, а також набувати різного кількісного вияву. Семантика дериватів із модифікаційним словотвірним значенням дорівнює сумі значень твірного слова й словотворчого форманта, тобто співвідноситься з двокомпонентними предикатно-аргументними конструкціями і не містить імпліцитних семантичних компонентів. Тому модифікаційне словотвірне значення кваліфікується як неідіоматичне.

Висновки до 1 розділу

Сучасна дериватологія завершила етап свого становлення, виділившись у окрему лінгводисципліну зі своїм специфічним об'єктом вивчення, своєю проблематикою і характерним для неї поняттєвим і термінологічним апаратом, а також сукупністю спеціальних прийомів і методик дослідження словотворчих процесів і їх наслідків.

Об'єктом словотвору є похідні лексичні одиниці, що розглядаються не лише як окремі похідні слова, а як певні категорії слів, що мають спільні формальні і семантичні ознаки.

Словотвір визначає такі завдання: вивчення структури похідного слова, його складових частин та різних взаємозв'язків між ними; встановлення принципів розрізнення похідних і непохідних слів; дослідження способів словотворення, виявлення основних закономірностей і тенденцій, що активно діють у словотворчих процесах.

Предмет словотвору складають “різнопланові аспекти творення слів відповідно до тих або інших відношень мотивацій між вихідними й похідними одиницями, класифікація похідних слів з ознаками дериваційної структури й словотвірними значеннями в межах відповідних лексико-граматичних слів (частин мови), визначення продуктивності окремих способів і засобів словотвору”, словотвірні засоби, словотвірні моделі, їх типи і гнізда.

Першочерговим завданням семантичної дериватології є виявлення, опис та інвентаризація словотвірних значень різночастиномовних похідних слів. Дослідники словотвору, застосовуючи неоднакові прийоми виявлення й подачі словотвірних значень, вбачають їх у різних величинах, що унеможливорює несуперечливу уніфіковану репрезентацію системи словотвірних значень у нашій мові. Крім того, словотвірні значення різних частин мови описані нерівномірно і неповно.

В основі більшості інтерпретацій словотвірного значення лежить співвідношення лексичних значень похідного і твірного, проте саме співвідношення, як і те, що є носієм словотвірного значення і які компоненти його формують, трактується по-різному.

У нашому розумінні словотвірне значення - це усталена в мовній семантична категоріальна величина, складно структурована відповідно до внутрішніх різновидів деривації, із закріпленими за нею словотвірними формами.

Словотвірні значення становлять мовні реальності, кожен носій мови стихійно й автоматично послуговується ними, хоч і не усвідомлює цього, подібно до того, як не усвідомлює законів мислення.

Розрізняють мутаційні, транспозиційні, синтагматичні та модифікаційні словотвірні значення:

Транспозиційне – це значення при якому лексичне значення твірного переходить до похідного, в структурі, якого воно модифікується, ознака похідного пов'язана з категоріальним значенням мотивуючої частини.

Мутаційне – словотвірне значення набуває нової категоріальної ознаки чи нового лексико-граматичного розряду, частина мови може змінюватись, а може не змінюватись

Особливим типом словотвірних значень є синтагматичні словотвірні значення, бо характерні лише для складних дериватів.

Модифікаційне словотвірне значення – це таке значення похідного слова, яке відрізняється від твірного не загальною семантикою, а лише стилістичними чи іншими відтінками. Утворення дериватів із модифікаційним значенням зумовлене здатністю предметної ознаки виявлятися повністю чи частково, вищою мірою або навпаки, а також набувати різного кількісного вияву.

Модифікаційними словотвірними значеннями іменника є значення одиничності та збірності, жіночої статі, недорослості, з суфіксами суб'єктивної оцінки, до складу яких входять демінутивність і аугментативність.

У межах модифікації ознаки, вираженої твірним прикметником, щодо інтенсивності її прояву є словотвірні значення "неповний /слабкий/ вияв ознаки", "сильний вияв ознаки" та "надмірний вияв ознаки".

РОЗДІЛ 2

МОДИФІКАЦІЙНІ СЛОВОТВІРНІ ТИПИ В РАННІЙ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У ранній творчості Тараса Шевченка найбільш яскраво виявляється піднесений стиль мови, сентиментальність, зацікавлення історичним минулим, але водночас і поступово з'являється правдиве, сатиричне зображення тогочасної дійсності, заклики до змін, до визволення. Одним із основних джерел мови його поезії стає народна творчість. Крізь призму фольклору автор висловлював свої власні творчі ідеї.

Творчість великого українського поета була об'єктом наукових зацікавлень багатьох дослідників різних епох. Проте й досі існують значні прогалини у висвітленні особливостей мови визначного письменника. Особливої уваги потребує проблема дослідження словотвірних типів мови Шевченка, зокрема модифікаційних словотвірних значень.

2.1. Іменники зі значенням збірності

Іменники зі значенням збірності – це поняття сукупності осіб, тварин, рослин і неживих предметів узагальнено, які сприймаються як одне ціле. Вони мають граматичну форму однини і взагалі не вживаються в множині.

Узагальненість однорідних реалій характеризується як одна єдина цілісна сукупність, як ціле, яке неподільне, як колективна єдність.

Збірність у словотворчому розумінні виявляється у назвах, які мотивовані назвою однієї істоти або одного предмета, що є членом однорідної сукупності. Цим вони відрізняються від простих або похідних іменників, для яких збірність – це лексичне значення.

Збірні іменники залежно від категорії роду бувають чоловічого, середнього і жіночого родів. Серед словотвірних типів розрізняють: назви групи людей,

назви сукупності тварин, назви сукупності рослин та дерев і назви сукупності предметів.

Словотвірний тип з суфіксом *-ств-о (-цтв-о)*. У ранній творчості Шевченка найбільш продуктивним типом дериватів, що означають людський колектив як збірне поняття, є словотвірний тип з суфіксом *-ств-о(-цтв-о)*.

Лінгвісти визначають суфікс *-ств(о)* у слов'янських мовах як основний на означення людського колективу, генетично пов'язаний з абстрактними назвами.

У досліджуваному матеріалі він представлений такими похідними одиницями: *козачество* [с. 61]¹, *гетьманство* [с.102], *шляхетство* [с. 107], *панство* [с.121], *запорожство* [с.211].

Лексеми на *-ство* у текстах стилістично нейтральні:

Та, звичайне запорожство,

Пливуче співає... [с.211]

Збірні іменники з суфіксом *-ств-о* в основному творяться від субстантивних основ:

а) повних (*гетьман* → + *ств-о* → *гетьманство*);

б) усічених (*запорожець* → *запоро-ець* + *ств-о* → *запорожство*). Іменник *козачество* утворено від прикметникової основи з появою вставного *е* між двома приголосними *ч, с*.

Іменники з суфіксом *-ство*, зі значенням збірності мають середній рід і налужать до II відміни і входять до складу групи на позначення осіб.

¹ Тут і далі після прикладів подається сторінка з видання:

Шевченко Т. Г. Кобзар: Повна ілюстрована збірка. – Харків: КСД, 2009. – 720с.

Морф *-цтво-* о є наслідком перерозкладу твірної основ з кінцевою *-к* і суфікса *-ств-о*. Деривати цього типу утворені як збірні назви людей одного класу населення і належать до стилістично нейтральної лексики:

Козацтво гуляє, байрак гомонить,

У моїй хатині синє море грає... [с.104]

Словотвірний тип з суфіксом *-н-я*. Деривати цього типу є переважно розмовного характеру, з негативним емоційним забарвленням. Цей тип є малопродуктивним в Українській мові, тому у ранній творчості Шевченка цього типу не виявлено.

Також, словотвірний тип з суфіксом *-в-а* є непродуктивним, тому не виявлений у ранніх творах Шевченка. Цей тип використовується переважно в розмовній мові.

Словотвірний тип з суфіксом *-от-а*. Деривати цього типу іноді мають усічені твірні основи, в більшості частина утворень цього типу мотивована прикметниками.

Зустрічається у творах Шевченка рідко (*німота* [с.106]), бо як і попередні два типи, деривати з суфіксом *-от-а* належать до розмовного стилю з негативним емоційним відтінком, з відтінком зневаги, просторіччя:

Мірялась з москалями,

З ордою, з султаном,

З німотою... Було колись... [с.106]

Словотвірний тип з суфіксом *-ія*. Цей тип дериватів представлений збірними назвами осіб. Старослов'янський суфікс *-ія* в давньоруський періоді був уживаний для найменування сукупності родичів чи свояків. Суфікс *-ія* старослов'янського походження.

Шевченко вживає цей тип для називання сукупності людей одного суспільного середовища з певним експресивно-стилістичним забарвленням:

Не за горами кари час.

Молітьсь, братія! [с.129].

Словотвірний тип з суфіксом *-я*. Деривати цього словотвірного типу мотивовані іменниками та означають сукупність однорідних предметів як збірне поняття: *зілля* [с.89].

Приголосний твірної основи перед суфіксом подвоюється.

Словотвірний тип з суфіксом *-инн-я* (*овинн-я*). Цей тип дериватів є непродуктивним. Він представлений збірними назвами предметів, що означають переважно бадилля різних рослин, тому мотивація тут опосередкована.

У творах Шевченка зустрічається цей словотвірний тип рідко, напр. *баговиння* [с.180], що означає *тонкі густі водорослі*:

І рибалка впливає,

Несе на сорочку

Баговиння зеленого...[с.180]

Словотвірний тип з суфіксом *-ин-а* (*овин-а*). До цього типу належать збірні назви, мотивовані прикметниками. Багато утворень від посесивних прикметників за належністю земель, території певним особам (*шляхетчина* [с.106]):

Була колись Шляхетчина,

Вельможная пані... [с.106]

Іменники з суфіксом *-щина* семантично могли співвідноситися не лише з прикметниками, а й з іменниками. У XVI – XVIII ст. функція суфікса *-щина* в

українській топонімії розширюється – він починає вживатись і для творення назв населених пунктів (*Московщина* [с.93]:

А до того Московщина,

Кругом чужі люде...[с.93]:

Також є деривати, які іменували певні періоди в житті людини, колективу, суспільства. Ці назви мотивуються прикметниками чи іменниками і позначають не окрему точку на осі часу, а їхню сукупність – *дідівщина* [с.94] - *часи панування польського дворянства:*

Свідок слави дідівщини

З вітром розмовляє,

А внук косу несе в росу,

За ними співає. [с.94]

2.2. Іменники зі значенням одиничності

Одиничні іменники – це специфічна особливість східнослов'янських мов, зокрема української, бо в інших слов'янських мовах вони зустрічаються дуже рідко.

Розряд одиничності пов'язаний з розрядом збірності. Одиничні іменники означають предмет виокремлений з групи предметів, істот, речовин.

Основна функція одиничних іменників – опредметнити масу речовини, або певну сукупність, називаючи звичайну частину, або елемент такого цілого. Дуже часто ці одиничні іменники називають найменшу частину, яку можна виокремити зі збірного іменника.

В Українській мові словотвірне значення одиничності виражається переважно утвореннями з суфіксом *-ин-а*.

Словотвірний тип з суфіксом *-ин-а*. Деривати з суфіксом *-ин-а*, які мають значення одиничності, називають одиничний предмет, що є часткою речовини

або належить до сукупності однорідних предметів. Мотивуючими у них є насамперед іменники, що виражають збірність як лексико-граматичне значення, називаючи речовину, матеріал, а деривати від них означають частину, шматок цієї речовини, матеріалу (*пилина* [с.96] – *пил*):

Чом вас вітер не розвіяв

В степу, як пилину? [с.96]

Характер мотивації назв одиничних предметів з суфіксом *-ин-а* ускладнюється у випадку, коли мотивуючий іменник поєднує в собі семантику збірності й одиничності, у такій ситуації дериват підкреслює значення одиничності: *хатина* [с.102], *свитина* [с. 115], *ряднина* [с.160], *чуприна* [с. 168].

Суфікс *-ин-а* виконує експресивну роль. Похідне слово в таких випадках означає те ж саме, що і мотивуюче: *сиротина* [с.50], *торбина* [с.75], *горбина* [с. 140].

Уживання таких дериватів змінює стилістичне забарвлення слова і всього висловлювання. Залежно від контексту або семантики мотивуючого слова, утворення з суфіксом *-ин-а* набуває додаткового семантико-стилістичного відтінку:

Моя рибчино!

Виглянь, голубко...[с.114]

Автор використовує дериват для звертання і підкреслення позитивної характеристики.

В руках чоботи, на плечах

Латана торбина [с. 166]

Тут Т. Г. підкреслює негативну характеристику (переважно щодо побутових реалій *-латана свитина* [с.75] , *латана торбина* [с. 166].

Також деривати з суфіксом -ин-а називають осіб за місцем проживання й національністю *татарин* [с. 92]

Де кров ляха, татарина

Морем червоніла.... [с. 92]

2.3. Іменники зі значенням жіночої статі

Значення особи жіночої статі є зумовленим граматичною особливістю твірної бази – належністю мотивувального слова до чоловічого роду. Саме ця родова віднесеність створює можливість для творення похідних з модифікаційним значенням жіночої статі.

До цієї групи належать назви осіб жіночої статі, мотивовані іменниками чоловічого роду зі значенням особи, та назви самиць тварин, мотивовані загальними назвами тварин або назвами самців.

Звичайним є вживання назв чоловічого роду на означення назв осіб за заняттям. Не всі назви професій мають відповідники жіночої статі, а в тих випадках, коли є відповідники, то здебільшого вони вживають в розмовній мові, а в офіційно-діловому стилі використовують відповідні утворення чоловічого роду.

Незважаючи на велику кількість дериваційних засобів, більшість іменників з модифікаційним значенням жіночої статі творяться за допомогою кількох високопродуктивних суфіксів.

Словотвірний тип з суфіксом -к-а (*-анк-а, -янк-а, -енк-а, -івк-а*). Найбільш активним у українській мові є суфікс -к-а та його похідні *-анк-а, -янк-а, -енк-а, -івк-а*. Назви цього типу утворені від повних або усічених основ відповідних іменників, що означають осіб чоловічої статі (*пан – панянка* [с.127]).

Суфікс -к-а надає значення жіночої статі повним основам безсуфіксних іменників чоловічого роду (*жид – жидівка* [с.142])

Деривати з суфіксом -к-а зрідка мають значення «дружина особи, названої мотивуючим іменником»: *шляхтянка* [с. 117].

Найдеш собі шляхтяночку,

Забудеш Оксану!

Ряд назв цього типу вживається у значенні «самиця тварин» (переважно птахів) – *голуб – голубка* [с. 114].

Словотвірний тип з суфіксом – *иц-я* (-лиц-я, -ниц-я, -чиц-я). Суфікс *-иц-я* приєднується до усічених основ (відповідає суфіксові *-ець* (-лець) в утвореннях чоловічого роду) *вдовиця* [с. 143].

Словотвірний тип з суфіксом *-ш-а*. Продуктивність цього типу невелика і обмежена розмовно-просторічним стилем.

У сучасному мовознавстві існує дві версії походження цього форманта. І.І. Ковалик, Ф. Славський та ін. доводять, що суфікс *-ш-а* виник у праслов'янський період і значно пізніше, вже під впливом російської мови з'явився в українській мові. М.М. Шанський, А.А. Дементьєв, А. Богуславські вважають, що цей суфікс запозичений у XVIII ст. російською мовою з німецької, а згодом суфікс *-ш-а* поступово проникає в писемні пам'ятки нової української мови.

Основним лексико-словотвірним значенням є «дружина особи, названої мотивуючим іменником»: *гетьманша* [с.117].

Посаджу, як паву,

На дзиллику, як гетьманшу. [с.117].

Автор для майстерності та досконалості своїх поезій добирав різні за походження назви жінок. У творах Шевченка відображаються давні і сучасні тенденції розвитку іменників зі значенням жіночої статі. До давніх належить: назви жінок за родинними стосунками (*донька* [с. 66]), назви дочки і дружини за діяльністю батька і чоловіка (*титарівна* [с.115]), використання історичної

лексики (*гетьманша* [с.117]), назви жінок високого соціального стану (*панянка* [с.127]), вживання слів давнього, книжного походження (*вдовиця* [с. 143]).

До всіх іменників зі значенням жіночої статі письменник добирав щирі слова, розкривав своє особливе ставлення, і виражав сум і розпач за долю, підтримував у часи поневолень.

2.4. Іменники зі значенням недорослості

Іменники зі значенням недорослості називають малят тварин, дітей (мотиваторами виступають назви осіб), за національністю, фахом, соціальним статусом і пестливі назви.

Словотвірні типи з суфіксами *-ен-я/-енят*, *-я/-ят*, *-а/-ат*. Деривати цих словотвірних типів (морфи *-ат*, *-ят* виступають у називному відмінку множини і всіх непрямих відмінках) називають насамперед малят тварин: *собача* [с.154], *голуб'ята* [с.143], *соколята* [с.210], *орля* [с. 212].

Ці утворення мотивовані назвою дорослих тварин, вживаються іноді як пестливі їх назви.

Ох ви, дітки мої,

Мої голуб'ята... [с.143]

Звертання голуб'ята вжите, як пестлива назва дітей, поєднує у собі модифікаційне значення недорослості і молодості.

Деривати з *-ен*, *-ат*, мотивовані назвами осіб та часто вживаються як пестливі назви: *хлоп'ята* [с.124], *старченя* [с. 140], *байстрята* [с.78].

Гей, старченя! Стривай лишень! [с. 140]

Роль зменшувано-пестливих назв, що виступають як словотвірні синоніми до «чистих» демінутивів, виконують також утворення з морфами *-ен-*, *-ат-*, мотивовані назвами частин тіла та обличчя, переважно парних: *оченята* [69], *бровенята* [с.82], *рученята* [с.109], *ноженята* [с.166].

Обідране; ледви-ледви

Несе ноженята... [с.166].

Дериват підкреслює пестливе звернення до дитини, що показує ставлення автора.

Перед -а, -ен-я чергуються задньоязичні приголосні з шиплячими (*старець-старченя [с.140], ноги-ноженята [с.166].*

Ці типи дериватів зустрічаються у творах ранньої творчості Шевченка дуже часто.

Словотвірний тип з суфіксом *-івн-а*. Деривати цього типу непродуктивні. Мають значення «дочка особи, названої мотивуючим словом»: *титар-титарівна [с.115]*. Тут поєднується модифікаційне значення недорослості і молодості:

Я тобі не пара; я в сірій свитині,

А ти титарівна. Кращого вітай... [с.115]

2.5. Іменники зі значенням суб'єктивної оцінки

Основні значення дериватів з суфіксами суб'єктивної оцінки – демінутивність (зменшеність) і аугментативність (збільшеність).

Значення зменшеності часто сполучається зі значенням позитивної оцінки, пестливості, а збільшеності – з негативною оцінкою, згрубілістю, зневажливістю. Але трапляються й випадки, коли негативна оцінка пов'язується з семантикою зменшеності і навпаки, - позитивна оцінка з семантикою збільшеності. Емоційна оцінка може бути і як основним семантичним навантаженням дериватів даної групи, не пов'язуючись з семантикою розміру.

Українська мова, як і інші слов'янські мови, має велику кількість суфіксів суб'єктивної оцінки. Демінутивні особливо вирізняються, бо серед них розрізняють суфікси 1-го і 2-го ступенів. Суфікси 1-го ступеня утворюють

деривати з демінутивним значенням від слів, які цього значення не мали, за допомогою других – від дериватів з вираженою демінутивністю. Суфікси 2 ступеню, як правило, тільки посилюють, підкреслюють семантику зменшеності, а особливо пестливості утворень з суфіксами 1-го ступеня. Тому словотвірні типи з суфіксами 2-го ступеня розглядають разом з відповідними похідними.

Важко визначити, коли в українській літературі почали з'являтися деривати з суфіксами суб'єктивної оцінки. У актовій мові XIVст. такі утворення не зустрічались, але ймовірно, що існували вони у живій розмовній мові. Гумецька Л.Л. відзначає, що у пам'ятках ділової мови XIV-XVст. зустрічались суфікси з демінутивним значенням -окъ та -икъ [11, 85 Словотвір жовтобрюха].

Дуже часто трапляються іменники жіночого роду з демінутивним суфіксом -к-а у пам'ятках XIV- XVIIIст. Вони поступово витісняють іменники з таким самим значенням з суфіксом -иц-я. Деривати з суфіксами 2-го ступеня на базі суфікса -к-а зустрічаються в пам'ятках з XIVст. [64]

В результаті розвитку категорій демінутивності та засобів її оформлення в сучасній українській мові наявна велика кількість синонімічних словотворчих засобів вираження пестливості.

Словотвірні типи з суфіксами -ок, -очок, -ечок. Деривати цього словотвірного типу з суфіксом -ок утворюються від іменників чоловічого роду переважно з предметним значенням (*жолобок* [с. 100]), але іноді також від назв осіб. Мотивуючими можуть бути іменники похідні і непохідні.

Перед суфіксам *г, к, х* чергується з *ж, ч, 7б*: *жолобок* – *жолобочок* [с. 100], *цвях* – *цвяшок* [с. 119], *пісок* – *пісочок* [с.179].

Утворення з суфіксом -ок мають модифікаційне значення:

1. зменшеності: *жолобок* [с. 100], *цвяшок* [с. 119]:

Вийдеши подивиться в жолобок, криницю

І в море безкрає і будеш сіяць...[с. 100]

2. пестливості: *голосок* [с. 93], *задок* [113], *передок* [с 113]

Якби малось сили;

Заспівав би – був голосок,

Та позички з'їли. [с. 93]

3. поєднують обидва значення: *куток* [с.119].

В кутку собакою дрижитьь

Проклятий жид: конфедерати

Кричать до титаря: «Хоч жить?»

Скажи, де гроші?» [с.119]

Поza контекстом важко розрізнити значення чистої зменшеності і зменшеності-пестливості.

На базі суфікса *-ок* утворились суфікси 2-го ступеня *-очок*, *-ечок*: *сад* – *садочок* [с.66]. Основне модифікаційне значення утворень з цими суфіксами – це пестливість:

Полюбила молодого,

В садочок ходила,

Поки себе, свою долю

Там занастила. [с.66]

Словотвірні типи з суфіксами *-ик*, *-ичок*. Деривати з суфіксом *-ик* мотивовані іменниками чоловічого роду – непохідними і похідними. Утворення з суфіксом *-ик* у творах Шевченка зустрічаються частіше. В більшості випадку мотивовані назвами тварин (лебедик [с.79])

Перед суфіксом -ик чергуються задньоязикові з шиплячими (*дукат-дукачик* [с.140]), парні тверді й м'які приголосні (*москаль-москалик* [с.76]), відбувається чергування *i, e* у корені (*лебідь-лебедик*) [с.79].

Утворення цього словотвірного типу вказують на:

- 1) об'єктивну зменшеність: *дукачик* [с.140];

Ось на ж тобі, друже,

Цей дукачик, та не згуби. [с.140]

- 2) емоцію пестливості: *лебедик* [с.79];

«Де москалі-лебедики?»

«Та он, подивися». [с.79]

- 3) зневажливості: *москалик* [с. 80];

Москалики! голубчики!

Візьміть за собою; [с. 80]

- 4) зменшення і пестливості разом (модифікаційні значення можуть поєднуватись) : *сеймик* [с.107]

Сейми, сеймики ревіли,

Сусіде мовчали,

Дивилися, як королі

Із Польщі втікають. [с.107]

Дериватів, які утворились на базі суфікса -ик з суфіксом 2-го ступеня -ичок у ранніх творах Шевченка не виявлено.

Семантика утворень з суфіксом -чик така ж, як і семантика утворень з суфіксом -ик: пестливість (*голубчик* [с. 80]):

Москалики! голубчики!

Візьміть за собою; [с. 80]

Словотвірний тип з суфіксом *-ець* відзначається дуже малою продуктивністю, тому у ранній творчості Шевченка дериватів цього типу не знайдено.

Словотвірні типи з суфіксами *-к-а*, *-очк-а*, *-ечк-а*. Демінутиви-деривати цього типу зустрічаються найчастіше. Утворюються від іменників жіночого роду: *дитина - дитинка [с.68]*, *ніч - нічка [с. 73]*, *свита – свитка [с.116]*, *голова – головка [с. 116]*. У творенні цього типу беруть участь похідні і непохідні іменникові основи.

Лексичне значення мотивуючих іменників цього типу найчастіше конкретне – назви осіб, предметів, живих істот.

Деривати з суфіксом *-к-а* виражають семантику:

- пестливості : *дитинка [с.68]*, *головка [с. 116]*

Поглядає на улицю,

Колише дитинку...[с.68]

- зменшеності (*свитка [с.116]*)

Послав свитку, як ясочка,

Усміхнулась, сіла. [с.116]

Деривати цього типу дуже часто зазнають десемантизації, занепаду семантики зменшеності. Тому дуже часто ці утворення сприймаються як розмовні варіанти мотивуючих слів з ідентичним лексичним значенням (*доня – донька [с.66]*):

Кличе мати вечеряти,

А донька не чує;

Де жартує з москаликом,

Там і заночує. [с.66]

Демінутивні словотвірні утворення на *-очк-а* (*-ечк-а*) належать до двох різних типів. Перший тип – це деривати утворені від демінутивів 1-го ступені з суфіксом *-к-а* (*пташечка* [с. 69]).

До другого типу належать зменшено-пестливі утворення, що походять безпосередньо від слів, які не мають демінутивного значення: *жінка – жіночка* [с. 67], *квітка – квіточка* [с. 88], *ласка – ласочка* [с. 116].

Більшість цих дериватів утворені від іменників жіночого роду з суфіксом *-к-а*, який не має демінутивного значення (*жінка – жіночка* [с. 67], *квітка – квіточка* [с. 88], *ласка – ласочка* [с. 116]).

Словотвірні типи з суфіксами *-иц-я*, *-ичк-а*. Цей тип словотворення значно рідше зустрічається, тому що має значно меншу продуктивність, ніж тип з суфіксом *-к-а*.

У слов'янських мовах спостерігається тенденція до витіснення зменшувальних дериватів з суфіксом *-иц-* дериватами з суфіксом *-ик*. Ці демінутиви виходять з вжитку, або позбулись значення зменшеності, набувши характеру пестливості (*вдовиця* [с. 143], *молодиця* [с.143]).

Щоб земля ломилась, -

Про вдовицю – молодицю,

Як вона журилась. [с.143]

Словотвірні типи з суфіксами *-к-о*, *-очк-о*, *ечк-о*, *-(я)чк-о*. Деривати з суфіксом *-к-о* утворюються від іменників середнього роду (*соловей – соловейко* [с. 115], *лице – личко* [с. 76]). Вони виражають пестливе значення:

Верба слуха соловейка,

Дивиться в криницю [с. 115]

Дуже часто такі деривати виникають на базі основ з суфіксом *-ат-* (*-ят-*): ангелятко [с.72].

Перед суфіксом *-к-о* відбувається чергування *к/ч, ц/ч, х/76* (*лице – личко* [с. 76]).

Словотвірні типи з суфіксом *-очк-о* (*-ечк-о*) складають зменшено-пестливі назви, утворені безпосередньо від недемінативних іменників (*гніздо – гніздечко* [с. 62]), в тому числі з недемінативним суфіксом *-к-о* (*батько – батечко* [с. 70]).

Утворення цього словотвірного типу надають іменникам ніжних позитивних відтінків прихильності, а також з'являється значення зменшеності та значення одиничності:

На калині одиноке гніздечко гойдає, -

А де ж дівся соловейко? [с. 62]

Словотвірний тип з суфіксом *-це*. До цього типу належать деривати від іменників середнього роду.

Дуже часто у корені чергуються *Ø/о* (*вікно – віконце* [с. 82]).

Деривати з суфіксом *-це* мають зменшено-пестливе модифікаційне значення (*віконце* [с. 83]):

Побіг Івась, бо з віконця

Рукою махає. [с. 83]):

Словотвірні типи з суфіксами *-оньк-*, *-еньк-*. Утворення на *-оньк-а* (*-еньк-а*) мотивовані іменниками жіночого роду (*дівчина - дівчинонька* [с. 50], *грумада - грумадонька* [с. 58], *неділя - неділенька* [с. 58], *порада- порадонька* [с. 60], *бабуся - бабусенька* [с. 88], *тополя - тополенька* [с. 90]).

Утворення на *-оньк-о* (*-еньк-о*) мотивовані іменниками чоловічого роду (*козак – козаченько* [с. 49], *місяць – місяченько* [с. 51]) і іменниками середнього роду (*лихо – лишенько* [с.67]).

Родова ознака у дериватах зберігається.

Перед суфіксом *-еньк-* відбувається чергування *г/ж, к/ч, х/76, ц/ч* (*подруга – подруженька* [с. 54, *козак – козаченько* [с. 49], *лихо – лишенько* [с. 67], *місяць – місяченько* [с. 51]).

Суфікси мотивуючих слів часто усічені (*русалка – русалонька* [с. 49], *зірка – зіронька* [с. 73]).

Деривати з суфіксами *-оньк-*, *-еньк-* мають модифікаційне значення пестливості:

Як збиралась громадонька

В неділеньку вранці;

Як ховали козаченька

В зеленім байраці. [с. 58]

Словотвірні типи з суфіксом *-ус-я* (*усь*). Утворення цих типів мають яскраво виражене модифікаційне значення пестливості, проте мотивація їх обмежена назвами людей, переважно скороченими (*Катруся* [с. 68], *Івась* [с. 83], *Петрусь* [с. 168], *Ганнуся* [с. 177]).

Як вороги сміються їй,

Як Катруся плаче.

2.6. Прикметники зі значенням «неповний вияв ознаки»

В українській мові відад'єктивні прикметники, які мають «неповний вияв ознаки» творяться від основ якісних прикметників за допомогою суфіксів та префіксів.

Категорія неповного вияву ознаки вказує на невелику, порівняно з звичайною міру якості. Утворюються вони за допомогою суфіксів зменшеності і здрібнілості.

Словотвірні типи з суфіксом *-еньк*.

Утворення цього словотвірного типу вказують на:

1. внутрішні якості когось чи чогось: *новенький* [с.67], *миленький* [с. 55].

У новенькій хустиночці

В вікно виглядає. [с.67]

2. вікові особливості: *молоденький* [с. 51], *старенький* [с. 55]:

Кінь замордований стоїть,

А біля його молоденький

Козак та дівчина лежить. [с. 51]

Також, найчастіше зустрічаються утворення зі значенням неповного вияву, які виражають зовнішні ознаки когось чи чогось: *маленький* [с. 72], *вороненький* [с. 53], *раденький* [с.67]:

А воно, як янгелятко,

Нічого не знає,

Маленькими ручицями

Пазухи шукає. [с. 72]

Словотвірні типи з суфіксом -ав/-яв. Суфікс -ав, -яв поєднується з основою прикметників, які виражають зовнішні ознаки: чорнявий [с. 68]. Твірними цих утворень є непохідні прикметники (чорний – чорнявий [с. 68]).

Словотвірне значення суфікса -ав передає наближення початковою основою до означуваного: *чорнявий* - «той, який має чорне, темне волосся, чорноволосяй».

В сучасній українській літературній мові при утворенні прикметників зі значенням «неповний вияв ознаки» відбувається чергування кінцевих твердих і м'яких приголосних: *чорний-чорнявий* [с. 68].

2.7. Прикметники зі значенням «сильний вияв ознаки»

Утворення прикметників зі значенням «сильний вияв ознаки» відбувається за допомогою суфіксів і префіксів.

Деривати сильного вияву ознаки утворюються від прикметників. Лексичне значення містить вказівку на велику концентрацію певної якості.

Словотвірні типи з суфіксом -есеньк-. Деривати цього словотвірного типу виражають зовнішні або внутрішні якості: *буйнесенький* [с.99], *синесенький* [76. с. 207], *тихесенький* [с. 115]:

Ой заграй, заграй, синесеньке море,

Та під тими байдаками,

Що пливуть козаки, тільки мріють шапки. [с. 207]

Твірними основами аналізованих похідних є непохідні прикметники: *тихий* – *тихесенький* [с. 115], *синій* – *синесенький* [с.207].

Словотвірні типи з суфіксом -ісіньк-. Так само, як суфікс -есеньк-, суфікс -ісіньк взаємодіє з твірними основами. У текстах зустрічається з основами

прикметників, які виражають зовнішні особливості когось чи чогось: *темнісінький* [с. 73], *голісінький* [с. 180]:

Твірними основами для цих утворень є переважно основи непохідних прикметників (*темний-темнісінький* [с. 73]).

Словотвірні типи з префіксом пре-. Деривати з префіксом *пре-* утворені від прикметників, які виражають внутрішні якості когось чи чогось: *поганий* – *препоганий* [с. 83].

Основою дериваційної бази є непохідні прикметники.

2.8. Прислівники зі значенням суб'єктивної оцінки

Серед прислівників є дві групи на позначенням модифікаційних значень.

Перша група – це прислівники, які утворились від якісних прикметників, які мають значення зменшено-пестливості з відтінком ніжності, ласкавості. Такі деривати утворились за допомогою таких суфіксів:

1. -еньк-: *раненько*

Попідтинню ночувала,

Раненько вставала,

Поспішала в Московщину [с. 76]

2. -есеньк- *тихесенько*

Прокинеться — ***тихесенько***

В осоки питає:

"Хто се, хто се по сім боці

Чеше косу? хто се?..[с. 175]

3. -ісіньк- *ранісінько*

Подивися, тополенько,

Як нема — заплачеш

*До схід сонця **ранісінько**,*

Щоб ніхто не бачив.[с. 91]

4. *-ечк-* отакечки

*"Нехай буде **отакечки!***

Сидіть, діти, у запечку,

А я з журби та до шинку,

А там найду свою жінку,

Найду жінку, почастую,

*З вороженьків **покепкую**".*[с. 62]

Другу групу становлять деривати з суфіксами *-езн, -елезн, -енн, -юч*. Ці деривати переважно вказують на зневагу і згрубілість, а у творах Тараса Шевченка ранньої творчості слів з такою семантикою дуже мало, тому прислівників з значенням негативної семантики не виявлено.

У ранній творчості Тараса Шевченка прислівники з модифікаційним значенням надають ситуації пестливості, таємничості:

Мати не спитала,

За старого, багатого

***Нищечком** єднала.* [с. 112]

Словотворчі засоби прислівника, такі ж самі, як словотворчі засоби прикметника і іменника. Це спровоковано тим, що дуже велика кількість прислівників походить від іменників і прикметників, а деякі словотворчі засоби є міжчастиномовними.

Існує дві версії щодо модифікації прислівників. Згідно з синхронною теорією, прислівник *тихесенько* [с. 108] походить від прикметника *тихий*, за допомогою суфікса *-есеньк-* набуває модифікаційного словотвірного значення. За іншою думкою, тут відбувається явище транспозиції, основою виступає модифікаційний прикметник *тихесенький*.

Особливо це стосується суфіксів здрібніло-пестливих форм:

- Суфікс *-есеньк-* : прикметник *синесеньке* [с. 207], прислівник *тихесенько* [с. 108], іменник *бабусенька* [с. 151];
- Суфікс *-ісіньк-* : прикметник *голісінька* [с.180], прислівник *ранісінько* [с. 91];
- Суфікс *-ечк-*: прислівник *отакечки* [с. 62], іменник *гніздечко* [62];
- Суфікс *-еньк-*: прислівник *раненько* [с.76], іменник *серденько* [с. 87].

Висновки до 2 розділу

Модифікаційне перетворення відбувається внаслідок додавання семантичного модифікатора (найчастіше модифікаторам виступає суфікс), який тільки доповнює видозмінює значення. Модифікаційний афікс додає до семантики інформацію, яка стосується інтенсивності ознаки, актуалізує кількісний компонент, який вказує на невизначену кількість, що сприймається як єдине ціле, увиразнює розмір.

У ранній творчості Шевченка найбільш продуктивним типом дериватів, що означають людський колектив як збірне поняття, є словотвірний тип з суфіксом *-ств-о(-цтв-о)*, який представлений такими дериватами: *козачество* [с. 61], *гетьманство* [с.102], *шляхетство* [с. 107], *панство* [с.121], *запорожство* [с.211].

Для позначення збірності автор також уживав такі суфікси:

1. *-от-а* (*німота* [с. 106]),
2. *-ія* (*братія* [с. 129]),
3. *-инн-я (-овинн-я)* (*баговиння* [с. 180]),
4. *-ин-а (-овин-а)* (*шляхетчина* [с. 106], *дідівщина* [с.94])

Одиничні іменники у творах Тараса Шевченка виражаються утворенням з суфіксом *-ин-а*. Залежно від контексту і семантики деривати підкреслюють позитивну (*хатина* [с. 102]) або негативну характеристику (*татарин* [с. 92]).

Іменники зі значенням жіночої статі в поетичній творчості Шевченка найчастіше вжиті з позитивною оцінкою. Автор прагнув висловити співчуття жіночій долі, намагався підтримати жінок в буремні часи нерівності і несправедливості.

Незважаючи на велику кількість дериваційних засобів, більшість іменників з модифікаційним значенням жіночої статі творяться за допомогою кількох високопродуктивних суфіксів:

1. *-к-а* (*-анк-а, -янк-а, -енк-а, -івк-а*) панянка [с.127], голубка [с. 114]
2. *-иц-я* (*-лиц-я, -ниц-я, -чиц-я*) вдовиця [с. 143]
3. *-ш-а гетьманша* [с.117].

Найчастіше словотвірні типи з суфіксами *-ен-я/енят, -я/-ят, -а/-ат*, вживаються для позначення назв малят тварин (*собача* [с.154], *голуб'ята* [с.143]), але письменник часто вживає їх і для пестливих назв осіб (*хлоп'ята* [с.124], *старченя* [с. 140]).

Роль зменшувано-пестливих назв, що виступають як словотвірні синоніми до «чистих» демінутивів, виконують також утворення з морфами *-ен-, -ат-*, мотивовані назвами частин тіла та обличчя, переважно парних (*оченята* [69], *бровенята* [с.82], *рученята* [с.109], *ноженята* [с.166]).

Одним із традиційних засобів вираження переживань, почуттів, емоцій є утворення, які використовують для емоційного забарвлення слова. У поезії Тараса Шевченка для утворення слів з емотивною оцінкою наявні такі суфікси:

1. *-ок, -очок, -ечок* (*жолобок* [с. 100], *цвяшок* [с. 119]);
2. *-ик, -ичок* (*лебедик* [с. 79], *сеймик* [с. 107]);
3. *-к-а, -очк-а, -ечк-а* (*дитинка* [с. 68], *ласочка* [с. 116]);
4. *-иц-я, -ичк-а* (*молодиця* [с. 143]);
5. *-к-о, -очк-о-, -ечк-о-, -ячк-о* (*соловейко* [с.115], *гніздечко* [с. 62]);
6. *-ц-е* (*віконце* [с. 83]);

7. *-оньк-, -еньк (громадонька [с. 58], тополенька [с. 90], козаченько [с. 49];*

8. *-ус-я (-усь) (Катруся [с.68 , Івась [с. 177].*

Більшість цих дериватів мають зменшено-пестливе модифікаційне значення.

Значна кількість модифікаційних значень прикметника зумовлена багатством різних проявів ознаки. Засобами реалізації є префіксація і суфіксація. У творах Тараса Шевченка в межах модифікації ознаки виявлені два словотвірні значення: неповний вияв ознаки та сильний вияв ознаки.

Утворення прикметників зі значенням «неповний вияв ознаки» зустрічається у поезії з суфіксами: *-еньк (молоденький [с. 51], вороненький [с.53]* та *-ав/-яв (чорнявий [с. 68].*

Для позначення сильного вияву ознаки письменник використовує суфікси і префікси:

1. Суфікс *-есеньк (буйнесенький [с. 99];*
2. Суфікс *-ісіньк (голісінький [с. 180], темнісінький [с. 73];*
3. Префікс *пре- (препоганий [с. 83] .*

Твірними основами аналізованих прикметників є непохідні прикметники.

Прислівники утворились від якісних прикметників, які мають значення зменшено-пестливості з відтінком ніжності, ласкавості. Такі деривати утворились за допомогою таких суфіксів:

1. *-еньк-: раненько [с. 76]*
2. *-есеньк- тихесенько [с. 175]*
3. *-ісіньк- ранісінько [с. 91]*

4. -ечк- отакечки [с. 62]

Словотворчі засоби прислівника, такі ж самі, як словотворчі засоби прикметника і іменника. Це спровоковано тим, що дуже велика кількість прислівників походить від іменників і прикметників а деякі словотворчі засоби є міжчастиномовними:

- Суфікс -есеньк- : прикметник *синесеньке* [с. 207], прислівник *тихесенько* [с. 108], іменник *бабусенька* [с. 151];
- Суфікс -ісіньк- : прикметник *голісінька* [с.180], прислівник *ранісінько* [с. 91];
- Суфікс -ечк-: прислівник *отакечки* [с. 62], іменник *гніздечко* [62];
- Суфікс -еньк-: прислівник *раненько* [с.76], іменник *серденько* [с. 87].

ВИСНОВКИ

1. Довгий час словотвірне значення ототожнювалося з лексичним чи граматичним. Уперше на необхідність визначення його як самостійного лінгвістичного явища на початку 60-х років указував І.І.Ковалик [39].

Більшість лінгвістів при визначенні словотвірного значення беруть за основу співвідношення лексичних значень похідного і твірного, проте саме співвідношення, як і те, що є носієм словотвірного значення і які компоненти його формують, трактується по-різному

Під словотвірним значенням розуміють різні смислові континууми, які встановлюються на основі співвідношення семантики похідного слова і його твірного, повторюваного в ряді однорідних пар, при цьому діапазон ступеня узагальнення при формулюванні словотвірного значення досить широкий.

У нашому розумінні словотвірне значення - це усталена й типізована в мовній свідомості на базі узагальнення регулярно повторюваних відношень між однорідними похідними словами та їх твірними семантична категоріальна величина, складно структурована відповідно до внутрішніх різновидів деривації, із закріпленими за нею мовною практикою словотвірними формами.

2. Відповідно до словотворчих процесів розрізняють мутаційні, транспозиційні, синтагматичні та модифікаційні словотвірні значення.

Транспозиційне – це значення при якому лексичне значення твірного переходить до похідного, в структурі, якого воно модифікується, ознака похідного пов'язана з категоріальним значенням мотивуючої частини.

Модифікаційне – лексичне значення твірного повністю переходить в похідне. Цей тип особливий, бо семантичне навантаження між твірним і похідним різне, дуже часто з додатковою емоційною оцінкою; зберігається належність до лексико-граматичного розряду.

Мутаційне – словотвірне значення набуває нової категоріальної ознаки чи нового лексико-граматичного розряду, частина мови може змінюватись, а може не змінюватись.

Модифікаційне перетворення відбувається внаслідок додавання семантичного модифікатора (найчастіше модифікаторам виступає суфікс), який тільки доповнює видозмінює значення. Модифікаційний афікс додає до семантики інформацію, яка стосується інтенсивності ознаки, актуалізує кількісний компонент, який вказує на невизначену кількість, що сприймається як єдине ціле, увиразнює розмір.

3. Модифікаційними словотвірними значеннями іменника є значення одиничності та збірності, жіночої статі, недорослості, з суфіксами суб'єктивної оцінки, до складу яких входять демінутивність і аугментативність.

Для позначення збірності автор також уживав такі суфікси:

- *-от-а* (*німота* [с. 106]),
- *-ств-о, -цтв-о* (*шляхетство* [с. 107])
- *-ія* (*братія* [с. 129]),
- *-инн-я* (*-овинн-я*) (*баговиння* [с. 180]),
- *-ин-а* (*-овин-а*) (*шляхетчина* [с. 106], *дідівщина* [с.94]).

У ранній творчості Шевченка найбільш продуктивним типом дериватів, що означають людський колектив як збірне поняття, є словотвірний тип з суфіксом *-ств-о(-цтв-о)*, який представлений такими дериватами: *козачество* [с. 61], *гетьманство* [с.102], *шляхетство* [с. 107], *панство* [с.121], *запорожство* [с.211].

Одиничні іменники у творах Тараса Шевченка виражаються утворенням з суфіксом *-ин-а*. Залежно від контексту і семантики деривати підкреслюють позитивну (*хатина* [с. 102]) або негативну характеристику (*татарин* [с. 92]).

Іменники зі значенням жіночої статі в поетичній творчості Шевченка найчастіше вжиті з позитивною оцінкою. Автор прагнув висловити співчуття жіночій долі, намагався підтримати жінок в буремні часи нерівності і несправедливості.

Незважаючи на велику кількість дериваційних засобів, більшість іменників з модифікаційним значенням жіночої статі творяться за допомогою кількох високопродуктивних суфіксів:

1. -к-а (-анк-а, -янк-а, -енк-а, -івк-а) *панянка* [с.127], *голубка* [с. 114]
2. -иц-я (-лиц-я, -ниц-я, -чиц-я) *вдовиця* [с. 143]
3. -ш-а *гетьманша* [с.117].

Найчастіше словотвірні типи з суфіксами -ен-я/енят, -я/-ят, -а/-ат, вживаються для позначення назв малят тварин (*собача* [с.154], *голуб'ята* [с.143]), але письменник часто вживає їх і для пестливих назв осіб (*хлоп'ята* [с.124], *старченя* [с. 140]).

Роль зменшено-пестливих назв, що виступають як словотвірні синоніми до «чистих» демінутивів, виконують також утворення з морфами -ен-, -ат-, мотивовані назвами частин тіла та обличчя, переважно парних (*оченята* [69], *бровенята* [с.82], *рученята* [с.109], *ноженята* [с.166]).

Одним із традиційних засобів вираження переживань, почуттів, емоцій є утворення, які використовують для емоційного забарвлення слова. У поезії Тараса Шевченка для утворення слів з емотивною оцінкою наявні такі суфікси:

- -ок, -очок, -ечок (*жолобок* [с. 100], *цвяшок* [с. 119]);
- -ик, -ичок (*лебедик* [с. 79], *сеймик* [с. 107]);
- -к-а, -очк-а, -ечк-а (*дитинка* [с. 68], *ласочка* [с. 116]);
- -иц-я, -ичк-а (*молодиця* [с. 143]);

- -к-о, -очк-о-, -ечк-о-, -ячк-о (*соловейко* [с.115], *гніздечко* [с. 62]);
- -ц-е (*віконце* [с. 83]);
- -оньк-, -еньк (*громадонька* [с. 58], *тополенька* [с. 90], *козаченько* [с. 49]);
- -ус-я (-усь) (*Катруся* [с.68 , *Івась* [с. 177]).

Більшість цих дериватів мають зменшено-пестливе модифікаційне значення.

4. Прикметники мають велику різноманітність проявів ознаки щодо її інтенсивності, тому цим зумовлена значна кількість модифікаційних словотвірних значень. Засобом творення прикметників з модифікаційним значенням є суфіксація і префіксація.

У творах Тараса Шевченка в межах модифікації ознаки виявлені два словотвірні значення: неповний вияв ознаки та сильний вияв ознаки.

Утворення прикметників зі значенням «неповний вияв ознаки» зустрічається у поезії з суфіксами: -еньк (*молоденький* [с. 51], *вороненький* [с.53] та -ав/-яв (*чорнявий* [с. 68]).

Для позначення сильного вияву ознаки письменник використовує суфікси і префікси:

- Суфікс -есеньк (*буйнесенький* [с. 99]);
- Суфікс -ісіньк (*голісінький* [с. 180], *темнісінький* [с. 73]);
- Префікс пре- (*препоганий* [с. 83] .

Твірними основами аналізованих прикметників є непохідні прикметники.

5. Прислівники з модифікаційним значенням утворились від якісних прикметників, мають значення зменшено-пестливості з відтінком ніжності, ласкавості. Такі деривати утворились за допомогою таких суфіксів:

- ❖ -еньк-: *раненько* [с. 76]
- ❖ -есеньк- *тихесенько* [с. 175]
- ❖ -ісіньк- *ранісінько* [с. 91]
- ❖ -ечк- *отакечки* [с. 62]

6. Словотворчі засоби прислівника, такі ж самі, як словотворчі засоби прикметника і іменника. Це спровоковано тим, що дуже велика кількість прислівників походить від іменників і прикметників, а деякі словотворчі засоби є міжчастиномовними:

- Суфікс -есеньк- : прикметник *синесеньке* [с. 207], прислівник *тихесенько* [с. 108], іменник *бабусенька* [с. 151];
- Суфікс -ісіньк- : прикметник *голісінька* [с.180], прислівник *ранісінько* [с. 91];
- Суфікс -ечк-: прислівник *отакечки* [с. 62], іменник *гніздечко* [62];
- Суфікс -еньк-: прислівник *раненько* [с.76], іменник *серденько* [с. 87].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – Москва, 1955, - 412 с.
2. Безпояско О.К., Городенська К.Г. Морфеміка української мови. – К.: Наукова думка, 1987. – 211 с.
3. Білоусенко П.І. Назви спадків з суфіксом -ина та -щина в історії української мови //Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри. Матер. Міжнар. наук. конф. 5–6 листопада 2009 року. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. – С. 288-294.
4. Білоусенко П.І., Німчук В.В. Нариси з історії українського словотворення (суфікс -ина). – ЗапоріжжяЯлта-Київ: ЛПКС, 2009. – 251 с.
5. Білоусенко П.І., Німчук В.В. Нариси з історії українського словотворення (суфікс-иц-я). — К. — Запоріжжя, 2002. — 206 с.
6. Брус М.П. Фемінітивний словотвір у працях І.І.Ковалика / Вісник Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника. Філологія. Ювілейний випуск на пошану 100-річчя від дня народження професора Івана Ковалика. – Івано-Франківськ, 2007. – Вип. XV-XVIII. – С. 19-23.
7. Buzassyova K. Semanticka struktura slovenskych deverbativ. - Bratislava: Veda, 1974, - 237s.
8. Валюх З.О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові: Монографія. – Київ – Полтава: АСМІ, 2005. – 365 с.
9. Валюх З.О. Словотвірне модифікаційне значення особи жіночої статі // Записки з українського мовознавства. “Українська ментальність: діалог світів”: Зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 2003. – Вип. 12. – С. 246–251.

10. Васильєв С. А. Категории мышления в языке и тексте // Логико-гносеологические исследования категориальной структуры мышления. - К.: Наук, думка, 1980.-С . 73.
11. Винокур Г. О. Заметки по русскому словообразованию // Винокур Г. О. Избранные работы по русскому языку. - М., 1959.
12. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. Граматика укр. мови. К: Унів. вид-во «Пультсари», 2004. – 400с.
13. Городенська К.Г. Одиначні іменники. Українська мова. Енциклопедія / редкол. : В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. К: Укр. енциклопедія, 2000. – 394с.
14. Городенська К.Г. Семантичні функції дериваційних морфем // Мовознавство. – 1987. – №1. – С.20- 30. Моисеев А.И. Основные вопросы словообразования в русском литературном языке. – Ленинград.: Изд-во ЛГУ, 1987. – 207с.
15. Городенська К.Г. Кравченко М.В. Словотвірна структура слова: Відіменні деривати. К: Наукова думка, 1981 . – 199 с.
16. Грицак Є. Новотвори в сучасній українській мові // Рідна мова. – 1935. – С. 219-224.
17. ГумецькаЛ.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. – К.: 1958. – 208 с.
18. Грещук В. В. Основоцентрична дериватологія: історія, стан, перспективи / Студії з українського мовознавства [текст]: вибрані праці. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 93–103.
19. Грещук В. В. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці /Упор. Р. Бачкур. - Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. - 520 с.

20. Грещук В. Український відприкметниковий словотвір. - Івано-Франківськ: Плай, 1995.-206с.
21. Грещук В.В. Деякі питання словотвірного значення / В.В. Грещук // Мовознавство. — К., 1991. — 33. — С.34-41.
22. Грещук В.В. Поняття словотвірної парадигми в сучасній дериватології // Мовознавство. – 1985. – № 1. – С. 21 – 27
23. Grzegorzycykova R. Zarys slowotworstwa polskiego: Slowotworstwo opisowe. Warszawa: PAN, 1979
24. Дегтярев В. И. Категория числа в славянских языках. Ростов-на-Дону, 1982. 320 с.
25. Dokulil M. Tvoření slov v č eštině. – Praha: SÁV, 1962. – 263 s.
26. Єрмоленко С.Я., Г.М. Вокальчук, А.Ю. Ганжа, Л.П. Гнатюк, Г.М. Сюта Територія мови Тараса Шевченка: Монографія. за ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – 348 с
27. Жарко С. Ю. Модифікаційні словотвірні значення відсубстантивів// Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Філологічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. С.222-225.
28. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Морфологія: Монографія. – Донецьк: Дон ДУ, 1996.-437с.
29. Закономерности связей словообразовательного и лексического значений в производных словах// Развитие современного русского языка. - М.: Наука, 1963.
30. Закревська Я.В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. –К.: Наук. думка, 1976. – 162 с.

31. Захаревич Е.А. Производные основы со значением лица в современном болгарском литературном языке // Вопросы грамматики болгарского литературного языка. – М. – 1959. – С.147-156.
32. Захлюпаная Н.М. Субстантивные образования с суффиксом -ка в современном украинском языке: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Ужгород, 1984. – 18с.
33. Зверев А. Д. Словообразование в современных восточнославянских языках : Учебное пособие.- Москва: Высшая школа, 1981. – 206с.
34. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование. — М.: Просвещение, 1973. — 304 с.
35. Золотова В.С. Существительные женского рода со значением лица в современном польском языке // Славянское языкознание. Ученые записки Ленинградского государственного университета имени А.А.Жданова. – Ленинград, 1962. – Вып.64. – С.109-124.
36. Капраль М.И. Словообразовательная валентность и словообразовательная парадигматика наименования лиц в русском языке. – Ужгород, 1996. – 218с.
37. Капраль М. И. Словообразовательная категория женскости в современных восточнославянских языках. : Пятьдесят лет сегедской славистике. Институт славистики Сегедского университета им. Аттилы Йожефа, Сегед, 1999, 215-222с.
38. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. -К .: Наук, думка, 1984. - 251с
39. Ковалик І. І. Словотвір сучасної української літературної мови – К. : Наук. думка, 1979. – С. 5–56.

40. Ковалик І.І. Словотворча будова збірних і одиничних іменників у східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. Питання слов'янського мовознавства. Львів: Вид-во Львів. держ. ун-ту, 1958. Кн.6.- с.18-55
41. Ковалик І. І. Вчення про словотвір (Словотвірні частини слова). – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1958. – Вип. І. – 78 с.
42. Ковалик І. І. Вчення про словотвір : словотворча характеристика слова. Відношення вчення про словотвір до інших мовознавчих дисциплін / Іван Іванович Ковалик. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1961. – Вип. II. – 82 с.
43. Ковалик І. І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1958. – Ч. І. – 153 с
44. Ковалик І. І. Про деякі питання слов'янського словотвору Іван Іванович Ковалик. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1958. – 194 с
45. Закревська Я.В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. –К.: Наук. думка, 1976. – 162 с.
46. Кубрякова Е. С. О связях когнитивной науки с семиотикой (определение интерпретанты знака) // Язык и культура / К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова. - М : Языки славянской культуры, 2001.
47. Лесюк М.П. Транспозиція, мутація та модифікація значення твірного слова/ Мовознавство.- 1987. №3.
48. Лопатин В.В. Русская словообразовательная морфемика: проблемы и принципы описания. Дисс... докт. филол. наук. М., 1976.
49. Максимов В. И. Суффиксальное словообразование имен существительных в русском языке. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1975.

50. Милославский И.Г. Вопросы словообразовательного синтеза. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 296с.
51. Нещименко Г.П. Словообразование существительных женского рода со значением лица в современном чешском языке // Ученые записки Института славяноведения. – М. – 1960. – Т.ХІХ. – С.159-202.
52. Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника: Монографія. – Херсон: Айлант, 2005. – 336с.
53. Панцьо С. Словотвірний розряд іменників зі значенням збірності та одиничності у діалекті лемків. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. Володимира, 2000. Вип 23. - С.23-30
54. Пискун В.Т. Женские личные номинации в современном белорусском литературном языке (на материале спортивной терминологии): Автореф. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук. – Минск, 1972. – 23с
55. Плющ М. Я. Словотвір: Сучасна українська літературна мова . – К. : Вищ. шк., 1993. – С. 227–228.
56. Потебня А. А. Мысль и язык. - К.: СИНТО, 1993. - 192 с
57. Роднина Л.А. Словообразовательная синонимика имен существительных в современном украинском языке: Автореф. дисс.... канд. филол. н. / Л.А. Роднина. – К., 1970. – 27 с.
58. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988, - 172с.
59. Семенюк С.П. Суфіксальне творення назв самок тварин у новій українській мові: Придніпровський науковий вісник. – 1998.- №82.- с.11-22.

60. Семенюк С.П. Творення іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в сучасній українській мові/ Ономастика і апелятиви (проблеми словотвірної дериватології). Вип. 7 – Дніпропетровськ: ДДУ, 1999.- с.190-200.
61. Семенюк С.П. Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові: Дисерт. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук / Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 2000. – 209с.
62. Сікорська З.С. Словник лінгвістичних термінів. Словотвір і морфеміка. – К.: Шлях, 2003. – 200с.
63. Словотвір сучасної української літературної мови : [монографія] – Київ: Наук. думка, 1979. – 406с.
64. Словотвірна семантика східнослов'янських мов. За ред. Жовтобрюх М.А. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 5-17.
65. Соболева П. А. Словообразовательная полисемия и омонимия. - М.: Наука, 1980. – 294с.
66. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики // Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 696 с
67. Третьевич Л.М. Про словотвірну семантику віддієслівних іменників з нульовими суфіксами в сучасній українській мові // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. – К.: Наукова думка, 1983.
68. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы её описания. — М.: Наука, 1977. — 256 с.
69. Улуханов И.С. О закономерностях сочетаемости словообразовательных морфем (в сравнении с образованием форм слов) // Русский язык. Грамматические исследования. – М.: Наука, 1967. – 179с.

70. Федурко М. Морфологія української літературної мови . – Київ-Дрогобич, 2003. – 271 с.
71. Фекета І.І. Жіночі особові назви в українській мові (творення і вживання): Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Ужгород, 1968. – 369с.
72. Хацкевич В.Б. Суффиксальное словообразование существительных (суффиксы лица) в современном белорусском языке: Автореф. на соиск. учен. степ. канд. філол. наук. – Минск, 1956. – 13с.
73. Хохлачева В. Н. Словообразование существительных в русском языке: Автореф. - М.: Наука, 1976. - С. 3 1-32
74. Циганенко Г. П. Словотвірне значення як категорія дериватології. - Київ, 1983р.
75. Черторизька Т. К. Засоби вираження категорії зменшеності (здрібнілості) іменників / Питання мовної культури, вип. 4. Київ, 1970. С. 17–21.
76. Шевчук О. С. Стилiстичні функції словотворчих засобів / О. С. Шевчук // Українська мова і література в школі. – 1987. – № 5. – С. 30–36.
77. Ширшов И. А. Проблемы словообразовательного значения в современной отечественной науке. - 1979. - № 5. - С. 111
78. Янко-Триницкая Н. А. Закономерности связей словообразовательного и лексического значений в производных словах// Развитие современного русского языка. - М.: Наука, 1963.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1. Шевченко Т. Г. Кобзар: Повна ілюстрована збірка. – Харків: КСД, 2009. – 720с.

ДОДАТКИ

Додаток 1. «Причинна», 1837р.

вийшла	русалонька	матері шукати	с.49
жде	козаченька	щоб залоскотати	с.49.
біле	личко		с.49
	слізоньки	дівочі;	с.50
щоніч	дівчинонька	його виглядає	с.50
як та	пташка	в далекім краю	с.50
вона	молоденька;		с.50
Чи винна ж	голубка,	що голуба любить	с.50
Кого ж,	сиротина,	кого запитає	с.50
	Місяченьку!		с.51
Наш	голубоньку!		с.51
	Молоденький,	чорнобривий;	с.51
Ото ж тая	дівчинонька.		с.52
На	гіллячці	стала	с.52
Кругом дуба	русалоньки		с.52
Взяли її,	сердешную		с.52
Закувала	зозуленька,	На дубу сидячи;	с.52
коник	вороненький	Насилу ступає	с.53
дуб той	кучерявий..		с.53
під дубом	зелененьким	Кінь замордований	с.53
А біля його	молоденький	Козак та дівчина лежить	с.53
Збирались	подруженьки,		с.54
	Слізоньки	втирають;	с.54
Прилітає	зозуленька	Над ними кувати;	с.54
Прилітає	соловейко	Щоніч щебетати;	с.54
Поки тії	русалоньки	З Дніпра грітись вийдуть	с.54

Додаток 2. «Думка» («Тече вода в синє море...»), 1838р.

неньку	старенькую.		с.55
--------	--------------------	--	------

Додаток 3. «Думка» («Вітре буйний, вітре буйний!»), 1838р.

Піду шукать	миленького,	Втоплю своє горе	с.55
Втоплю свою	недоленьку		с.55
	Буйнесенький,	знаєш	с.56

Додаток 4. «Думка» («Тяжко-важко в світі жити ...»), 1838р.

Як	пташка	без волі	с.57
як	голубка,	День ніч воркує;	с.58
Нехай плаче	сиротина,		с.58
Щоб понесли	буйнесенькі	За синєє море	с.58

Додаток 5. «Тарасова ніч», 1838р.

Як збиралась	громадонька		с.58
В	неділеньку	вранці;	с.58
Як ховали	козаченька	В зеленім байраці	с.58
	Козачество	гине	с.59
нема кому	Порадоньки	дати.	с.59
Заплаче	серденько...		с.59
Де поділось	козачество,	червоні жупани	с.59
Ізнемігся	козаченько,	тяжко зажурився	с.60
Дайте мені	порадоньку		с.60
Прокинулись	ляшки-панки	Нікуди втікати	с.61

Зібралось	козачество	Богу помолитись.	с.61
Заспівали	козаченьки	Пісню	с.61
Тарасові,	козачеству,	Ляхів що приспала	с.61
хлопці та дівчата	Слізеньки	втирають	с.62
«Нехай буде	отакечки!		с.62
З	вороженьків	покепкую	с.62

Додаток 6. «На вічну пам'ять Котляревському», 1838

	Гніздечко	гойдає, -	с.62
А де ж дівся	соловейко?	Не питай	с.62
Защобече	соловейко -		с.63
І	соловейко	задріма.	с.63
	Гніздечко	гойдає	с.64
А де ж дівся	соловейко? -	Не питай	с.64

Додаток 7. «Катерина», 1838-1839рр.

Піде в свою	Московщину,	А дівчина гине...	с.65
Полюбила	москалика,		с.65
Як знало	серденько.		с.65
В	садочок	ходила,	с.66
А	донька	не чує	с.66
Де жартує з	москаликом	Там і заночує.	с.66
Буде собі	московкою,	Забудеться горе	с.66
	Слізеньки	втирає,	с.66
Вернулася – і	раденька,	Щоб ніхто не бачив.	с.67
У	новенькій		с.67

	хустиночці	В вікно виглядає	с.67
А	жіночки	лихо дзвонять	с.67
	Лишенько	з тобою!	с.67
Колише	дитинку,	Поглядає -	с.68
По	садочку	ходить	с.68
На	рученьках	носить сина	с.68
Очиці	поводить:		с.68
Зеленіють по	садочку	Черешні	с.68
А тим часом	вороженьки	Чинять свою волю –	с.68
Як	Катруся	плаче.	с.68
А може, вже в	Московщині	Другую кохає	с.68
Ні,	чорнявий	не убитий	с.68
в	Московщині,	По тім боці	с.69
Карі	оченята,		с.69
біле	личко –	Як квітка	с.69
Бо вернулись	москалики	Іншими шляхами	с.69
з	друженьками,	Старости, бояре?	С.69
В	Московщині,		с.69
Проклятий час –	годинонька,		с.69
Як	ягодку,		с.69
як	пташечку,		с.69
На	лишенько...		с.70
А хто ж мою	головоньку	Без тебе сховає?	С.70
мій	батечку,	що я наробила!	С.70
А своєї ся	крихотка	Надо мною ляже	с.71
Не розкажуй,	голубонько!		С.71
На голові	хустиночка,		с.71
А воно, як	ангелятко,	Нічого не знає,	с.72

Маленькими	ручицями	Пазухи шукає	с.72
Як буде	серденько	По волі гуляти	с.73
	Зіроньки	сіяють,	с.73
	Ховрашки	гуляють.	С.73
Все	нічка	покрила	с.73
Всіх покрила	темнісінька,		с.73
Як	діточок	мати;	с.73
Шлях на	Московщину.		С.74
Ідуть шляхом	чумаченьки,		с.74
У латаній	свитиначці,		с.75
На плечах	торбина,		с.75
В руці	ціпок,	а на другій	с.75
Де шлях в	Московщину?		С.75
здались карі	оченята:		с.75
	Сиротині	сонце світить	с.75
А щоб	личко	не марніло	с.76
А	серденько	одпочине	с.76
Поспішала в	Московщину;		с.76
	Раненько	вставало	с.76
І в одній	свитині	Іде	с.76
ідуть	москалики...		с.76
мій	синочку,		с.77
Бідна моя	головонько!		С.78
Чорняві	байстрята.		С.78
чорні	бровенята,		с.78
«Де москалі-	лебедики?»		с.79
Через	пеньки,	заметами	с.79
Мій	батечку,		с.80
	Москалики!		С.80

	голубчики!		С.80
Не цурайтесь,	лебедики:		с.81
Воно	сиротина;		с.81
Малій	сиротині;		с.82
	Серденько	спочине.	С.82
Панське	личко,	чорні брови	с.82
	Торбинками	обвішаний	с.82
«Дала, кажуть,	бровенята,		с.82
Побіг Івась, бо з	віконця	Рукою махає.	С.82
Побіг	Івась,	бо з віконця	с.83
Чорні	бровенята...		с.83

Додаток 8. «Перебендя», 1839р.

Що він	сиротина,	Пожуриться	с.84
	куточка	нема	с.85

Додаток 9. «Тополя», 1839р.

Як	серденько	знає.	С.87
Защєбече	соловейко	В лузі	с.87
Заспїває	козаченько	Ходя по долині	с.87
Спїва	соловейко		с.87
Обоє	раденькі...		с.87
А	серденько	мліло	с.87
Воно чуло	недоленьку		с.87
Як	голубка	без голуба	с.87
Не щєбече	соловейко		с.87
А	серденько	б'ється	с.88

Сохне вона, як	квіточка;		с.88
	Бабусенько,		с.88
	голубонько,		с.88
Де милий,	серденько!		С.89
Зроби, моя	пташко,		с.89
Позаторік і	зіллячка	Для того придбала	с.89
трошки сього	зілля –		с.89
«Плавай, плавай,	лебедонько!		С.90
Рости, рости,	тополенько,		с.90
А хто ж її	головоньку	Буде доглядати?	С.91
Подивися,	тополенько!		С.91
До схід сонця,	ранісінько,		с.91
Рости ж, серце-	тополенько,		с.91
Плавай, плавай,	лебедонько,		с.91

Додаток 10. «До Основ'яненка», 1839р.

Де кров ляха,	татарина	Морем червоніла	с.92
Тяжко-важко	сиротині,		с.92
А до того –	Московщина,		с.93
Заспівав би – був	голосок,		с.93

Додаток 11. «Іван Підкова», 1839р.

Свідок слави	дівщини		с.94
Синє море	звірюкою		с.95
«Анута,	хлоп'ята,		с.95

Додаток 12. «Думи мої, думи мої...», 1840р.

В степу, як	пилину?		С.96
За карії	оченята,		с.96
А	серденько		с.98
	соловейком	Щебече та плаче	с.98
Моїх	діток	нерозумних	с.99

Додаток 13. «Н. Маркевичу», 1840р.

Там повіє	буйнесенький,		с.99
-----------	----------------------	--	------

Додаток 14. «Гайдамаки», 1840-1841рр.

А	сонечко	встане	с.100
подивиться в	жолобок,	криницю	с.100
Од	козацтва,		с.102
од	гетьманства		с.102
У моїй	хатині	Заспіваю	с.102
	Козацтво	гуляє	с.104
	Тихесенько	Гриця	с.104
Була колись	Шляхетчина,		с.106
З	німотою...		с.106
Сейми,	сеймики	ревіли,	с.107
як	шляхетство	Навісне гукає	с.107
	Шабельки	гартують	с.107
	Панки	сказились	с.107
Як	пташка	щебече	с.108
часом	тихесенько	заплаче,	с.108
як	зіроньки	сяють,	с.109

Білі	рученята –		с.109
єдине,	серденько	дівоче	с.109
	Сонечко	не гріє	с.110
На	чужині...		с.110
	Жидюга	Дрижить	с.110
Білі	рученята	Розкидала	с.110
Як	квіточка	в гаю,	с.110
	молоденькій,	Ні з ким	с.110
		розмовляти, -	
«Ой	паночки-		с.111
	голубчики.		С.111
та	нищечком:		с.112
	Тихесенько,		с.112
	Гарнесенько	Поміж бур'янами	с.112
І	задком,		с.113
І	передком		с.113
	Зіроньки	сяють.	С.114
Вийди,	серденько,-	Я виглядаю	с.114
Моя	рибчино!		С.114
Виглянь,	голубко,	Та поворкуєм,	с.114
Виглянь, же	пташко,		с.114
Моє	серденько,		с.114
Поки	близенько.	Та поворкуєм...	с.114
Верба слуха	соловейка,		с.115
Поплакав	сердега,	утер рукавом.	С.115
цілувала,	серденько	моє!	С.115
забудь	сиротину		с.115
я в сірій	свитині,		с.115
А ти	титарівна.		С.115

Забудь мене,	пташко,	забудь	с.115
Плаче собі	тихесенько...		с.115
Попід гаєм, мов	ласочка,	Крадеться	с.116
Годі,	пташко!		С.116
Ще	трошечки,		с.116
Послав	свитку		с.116
Як	ясочка,		с.116
Прихилилась	головкою		с.116
як	гетьманшу,		с.117
Найдеш собі	шляхтяночку,	Забудеш	с.117
Правду,	рибко!		С.117
	Укупочці,	як золото	с.117
Як козак	чорнявий	Під вербою	с.118
як	голубка,	Воркує	с.118
	Головоньку	схилить:	с.118
	Тихесенько,		с.118
	гарнесенько,	Щоб ніхто не бачив	с.118
В	кутку	собакою дрижить	с.119
У тім'я	цвяшок	закатай!	С.119
Козацьке	панство	походжає	с.121
А за ним	орлята,		с.124
А за ним	хлоп'ята,		с.124
	Ляшків-		с.127
	панків	частувать.	С.127
З	панянками	пожартуєм.	С.127
Кличе	панну	козак:	с.127
дай	рученьку,	ходім	с.127
	Панно,		с.127

	пташко,	моя	с.127
Молітєсь,	братія!		С.129
Над козаками	хусточки!		С.129
Тільки вітер	тихесенько	Повіє	с.130
Тільки роси	ранесенько		с.130
в латаній	свитині,	Сердега	с.132
І в сірій	свитині;		с.133
Рушайте,	хлоп'ята.		С.135
Хлопець у	свитині	Полатаній	с.140
На плечах	горбина.		С.140
Гей,	старчення!	Стривай	с.140
Цей	дукачик,	та не згуби.	С.140
	Шляхтяночки		с.142
й	жидівочки.		С.142
Про	вдовицю-		с.143
	молодицю		с.143
Кумові	хатину,		с.143
Буду	чарочками,		с.143
Мої	голуб'ята,	Не журіться	с.143
	Діток	в школу	с.143
не в	свитині,-	В червонім	с.145
моя	голубка	Приборкана	с.145
я ж тобі	черевичків	не куплю	с.146
Обоє	раденькі		с.147
Поки	хлоп'ята	танцювали,	с.149
Не розпитуй,	бабусенько,	Що було	с.149
моя	голубко!		С.149
	Бабусенько,	минулася	с.151
Через тиждень,	бабусенько...		с.151

	Пташко	веселюся	с.151
В	Уманщині,	на пожарах.	С.152
	Соловейко	в гаї	с.153
А	собачат	Своєю заріжу	с.154
Та проклята	католичка,		с.155
Ту прокляту	католичку,	Що вас породила	с.155
Сирота в	ряднині,	я колись	с.160

Додаток 15. «Вітер з гаєм розмовляє», 1841 р.

спинить –	рибалоньки	На світі немає.	С.164
	Сиротині	на чужину	с.165

Додаток 16. «Мар'яна-черниця», 1841р.

Латана	торбина	У старого	с.166
Несе	ноженняга...		с.166
серце,	голубчику,		с.166
Розв'язав	торбину,		с.167
А виросла, як	панна, –	Кароока	с.167
А з	Петрусем	В гаю	с.168
моя	рибчино,		с.168
Козацька	чуприна...		с.168
карих	оченят;		с.169
Не в	свитині,	а сотником	с.174
моя	рибко,	Молись	с.175

Додаток 17. «Утоплена», 1841р.

Прокинеться –	тихесенько	В осоки питає	с.175
---------------	-------------------	---------------	-------

	тихесенько	Спитає-повіє	с.175
У новій	хатині,	Білолиця	с.176
Малу дочку, а	вдовиця	В неділю	с.176
той	рибалонька,		с.176
	Ганнусю	чорняву	с.177
Ні,	голубко!		с.177
	Лишенько,	дівчата!	с.177
	Рибалонька	кучерявий	с.178
Лежить собі на	пісочку,		с.179
Білі	рученнята	Розкидала	с.179
плакав	рибалонька:		с.179
	Голісінька	стрепенеться,	с.180
Сяде на	пісочку...		с.180
	Баговиння	зеленого	с.180

Додаток 18. «Гамалія», 1842р.

заграй,	синесеньке	море,	с.207
Співали	сердеги,		с.208
	Козацтво	преться	с.210
Стрепенулись	соколята	Бо довго	с.210
звичайне	запорожство,	Пливучи співає	с.211
Орел	орлят	мов стереже;	с.212